

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Een klaprozenexplosie.

Analyse van de kritieken van historici
op 100 jaar Groote Oorlog in
Vlaanderen, 2014-18

Scriptiebegeleider Dr. Samuël Kruizinga

10661654

Birgit Leenknecht

Master Publieksgeschiedenis

Academiejaar 2013-2014

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING.....	4
2.	THEORETISCH KADER.....	10
2.1.	Inleiding.....	10
2.2.	Herinnering en herdenking in een theoretisch kader.....	10
2.2.1.	Geschiedenis versus herinneren.....	10
2.2.2.	Een afspiegeling van het heden?.....	14
2.3.	Een eeuw herdenking Grote Oorlog.....	16
2.3.1.	De drie tradities.....	16
2.3.2.	De Eerste Wereldoorlog in de schaduw van de Tweede.....	19
2.3.3.	Een nieuw leven ingeblazen.....	20
2.4.	Epiloog.....	21
3.	DE VLAAMSE HERDENKING, 2014-2018.....	22
3.1.	Een schets van het project 100 jaar Grote Oorlog.....	22
3.2.	Het Projectsecretariaat.....	25
3.3.	De Centrale Projectgroep.....	27
3.4.	Het Beschermingscomité.....	27
3.5.	Projecten met internationale allures opgezet door de Vlaamse overheid.....	28
3.5.1.	Flanders Fields Declaration.....	28
3.5.2.	Internationaal vredessymposium.....	29
3.5.3.	Herinneringspark 14-18.....	29
3.5.4.	UNESCO Werelderfgoed.....	30
3.6.	Vlaamse actoren.....	31
3.6.1.	Toerisme Vlaanderen.....	31
3.6.2.	Westtoer.....	33
3.6.3.	FARO.....	35
3.7.	Lokale en regionale projecten.....	36
3.7.1.	Provincie Limburg.....	37
3.7.2.	ADVN.....	38
3.7.3.	BIE.....	39
3.7.4.	Vrouwen in de Eerste Wereldoorlog.....	40
3.8.	Epiloog.....	41
4.	GEMENGDE GEVOELEN BIJ DE HERDENKING 100 JAAR GROOTE OORLOG.....	42
4.1.	De maatschappelijke rol van historici.....	42
4.2.	<i>Flanders Fields</i> als uitgangsbord.....	44

4.2.1.	Een Belgisch en geen Vlaams leger	44
4.2.2.	<i>Mind the gap</i> . Het verschil tussen het politieke klimaat en het praktijkveld.....	45
4.3.	Herdenking zoekt historici	47
4.3.1.	Het ontbreken van een wetenschappelijk comité	47
4.3.2.	Historici in het praktijkveld.....	48
4.4.	De loopgravenoorlog vs. de geschiedenis van het dagelijkse leven in bezet gebied.....	49
4.5.	De vermarkting van de Eerste Wereldoorlog	51
5.	ANALYSE VAN DE KRITIEKEN VAN HISTORICI OP 100 JAAR GROOTE OORLOG IN VLAANDEREN.....	53
5.1.	Ter inleiding: wat is het belang van een herdenking van de Eerste Wereldoorlog?.....	53
5.2.	Het merk <i>Flanders Fields</i>	55
5.3.	Vermarkting.....	58
5.4.	<i>Overkill</i> . Alle aandacht naar de Eerste Wereldoorlog	59
5.5.	De eeuwige tweestrijd tussen theorie en praktijk	60
5.6.	Wat na 2018?.....	61
6.	BESLUIT	63
	BRONNEN.....	65
	Interviews:	65
	Lezingen:	65
	Correspondentie:	65
	Beleidsstukken:	65
	Literatuur:	66
	Websites	69

1. INLEIDING

De Eerste Wereldoorlog, ook wel ‘de Grote Oorlog’ genoemd, was het eerste internationale conflict op wereldschaal. Miljoenen soldaten en burgers uit niet minder dan 50 landen lieten er het leven. ‘Flanders Fields’ is wereldwijd een synoniem geworden voor gekend menselijk lijden en materiële vernieling.

Die gebeurtenissen hebben in de afgelopen 100 jaar een fundamentele invloed gehad op de maatschappij en de slachtoffers van die oorlog verdienen ook vandaag nog een waardige nagedachtenis.¹

Deze uitspraak van minister-president Kris Peeters staat ter inleiding van de brochure *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*, uitgegeven in november 2013. Uit deze boodschap kan je één van de drie doelstellingen van de Vlaamse herdenking afleiden. Dit is Vlaanderen nationaal en vooral internationaal promoten als dé plek om de Eerste Wereldoorlog te herdenken rond het vredethema. De twee andere speerpunten zijn: oorlog onder de aandacht brengen bij huidige en toekomstige generaties om bij hen een belang van vrede, verdraagzaamheid, interculturele dialoog en internationale verstandhouding bij te brengen. Dit met het oog op een vreedzame toekomst. Als derde doelstelling schuift Vlaanderen het erfgoed, en specifiek de betekenis en reflectie ervan, naar voren met betrekking tot het herdenkingstoerisme.²

Het project 100 jaar Grote Oorlog wordt met toeters en bellen in Vlaanderen en ver daarbuiten gepromoot. Nog nooit eerder werd een herdenkingsproject uit Vlaanderen zo sterk uitgedragen. Waarom is er zoveel belangstelling in Vlaanderen voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog? Wat wil het hiermee specifiek bereiken? Spelen hierbij economische en politieke factoren een hoofdrol of worden waarden als gelaagdheid en respect het sterkst naar voren gedragen?

Voor een eerste aftastend antwoord op deze vragen wenden we ons tot het marketingplan van Toerisme Vlaanderen. Deze heeft een driedelige doelstelling. Allereerst wil het een stijging van het aantal bezoekers, in Vlaanderen en in de Westhoek in het bijzonder, bewerkstelligen. Twee, de naambekendheid van ‘*Flanders Fields*’ vergroten door het als topbestemming voor het herinneringstoerisme van de Eerste Wereldoorlog te promoten. Drie, de toegankelijkheid van de volledige vakantieketen in de Westhoek vergroten.³ Deze concrete doelen sluiten nauw aan bij het eerste speerpunt dat de Vlaamse overheid wil uitdragen, met name, het (inter)nationaal op de kaart zetten van Vlaanderen als ultieme *remembrance* bestemming. Deze drie doelstellingen dienen vooral toeristische en economische belangen.

¹ Peeters, Kris. ‘Beste lezer.’ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2013.

² *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2013: p. 7.

³ *Toeristisch marketingplan 100 jaar Grote Oorlog*. Brussel: Toerisme Vlaanderen, 2012: p. 5.

Op 16 december 2013 gaf Mélanie Bost een redevoering over de invulling van de Vlaamse oorlogsherdenking in *Framing Memory. National Perspectives of Remembering World War One*. Bost is verbonden aan het CEGESOMA (Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij) en behaalde haar doctoraatstitel met een proefschrift over de Eerste Wereldoorlog.⁴ Ze stelde dat de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen doorspekt is met toeristische belangen. De minister van Toerisme, Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering en Vlaamse Rand, Geert Bourgeois, is aangesteld als hoofd van deze vier jaar durende herdenking. Het feit dat de Vlaamse minister voor Cultuur geen sleutelpositie heeft verworven, toont volgens Bost aan dat het herdenkingsproject niet wetenschappelijk is en door economische belangen wordt gedragen. Bost meent tevens dat 90% van het budget van de Vlaamse fondsen m.b.t. de herdenking Grote Oorlog naar de Westhoek gaat. Een onterechte beslissing, meent Bost, aangezien de Eerste Wereldoorlog gedurende vier jaar niet enkel in de Westhoek, maar ook in de rest van België intens beleefd werd.⁵

De Vlaamse overheid is het hier niet mee eens. We hebben wel degelijk aandacht voor een respectvolle en wetenschappelijk onderbouwde invulling van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog, zo luidt het.

*Met het project '100 jaar Grote Oorlog (2014-18) wil Vlaanderen de honderdste verjaardag van de Eerste Wereldoorlog op passende en serene wijze herdenken.*⁶

De Vlaamse Regering besliste in 2009 om een overkoepelende instelling de leiding te geven over de herdenking van de Eerste Wereldoorlog, dit is het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog. Het secretariaat fungeert als loket voor de Vlaamse overheid en heeft o.a. als taken: het inventariseren van herinneringsplechtigheden en initiatieven rond de Eerste Wereldoorlog zowel in het binnen- als in het buitenland, de opbouw van een netwerk van actoren, partners en stakeholders en het aansturen van de Centrale Projectgroep. Deze laatste is het coördinatie- en informatieplatform over de activiteiten van de Vlaamse overheid. De Centrale Projectgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid.⁷ In 2012 werd overgegaan tot de oprichting van een Beschermingscomité. Het comité is een

⁴ 'Mélanie Bost' *Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*. Cegesoma.be. 28-3-2014 < http://www.cegesoma.be/cms/melanie_nl.php>.

'Welkom bij het CEGESOMA'. *Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*. Cegesoma. 28-3-2014 < http://www.cegesoma.be/cms/index_nl.php>.

⁵ Bost, Mélanie. Lezing. *Framing Memory. National Perspectives of Remembering World War I*, 16-12-2013.

⁶ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2013: p. 9.

⁷ 100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 7-9.

‘klankbord voor de Vlaamse Regering bij de verdere ontwikkeling van het herdenkingsproject’.⁸ Daarnaast zijn verscheidene (semi-)onafhankelijke historische en erfgoedinstellingen spelers in de 100^e verjaardag van de Grote Oorlog: bvb. FARO en het Vlaams Vredesinstituut die beide Vlaanderen als draagvlak hebben. Daarnaast zijn er vele provinciale en lokale instellingen. Deze instellingen zullen gedurende vier jaar een waslijst aan initiatieven en activiteiten lanceren.

Is de Vlaamse herdenking werkelijk enkel gericht op economisch winstbejag en bepaald door politieke factoren, zoals Mélanie Bost meent? Een argument dat Bost aanhaalde om haar stelling te staven was het feit dat geen historici deelnamen aan het herdenkingsproject. Daardoor was geen oog voor gelaagdheid, voor dissonante stemmen en voor het alledaagse leven in de oorlog. M.a.w. het wetenschappelijk academische werd in Vlaanderen aan de kant geschoven en vervangen door een groots project dat economische en politieke doelen voorop stelde. Gaat Bost niet te kort door de bocht? Er moet onderstreept worden dat historici een niet te verwaarlozen rol dienen te spelen bij herdenkingen, maar andere componenten als economie en politiek zijn hierbij onafwendbaar. Tevens zou een afwezigheid van deze twee factoren ook niet wenselijk zijn, hierdoor zouden immers financiële middelen ontbreken. De Westhoek zou in de herdenking Grote Oorlog het paradepaardje van de Vlaamse stoet worden, aldus Bost. In tegenstelling tot in Vlaanderen, was in Wallonië wel oog voor het menselijke aspect van de oorlog. Dit was het geval omdat een Franssprekend wetenschappelijk comité in het leven werd geroepen als steunpilaar voor de Waalse herdenking. Bost is niet de enige die deze mening is toegedaan. Historici Laurence van Ypersele en Nico Wouters verbonden aan respectievelijk het Waalse en het Belgische herdenkingscomité, bijvoorbeeld, zijn geen voorstanders van de Vlaamse herdenking. (NOPPE 2013: p. 75) Zowel in het Franssprekende als in het Vlaamse circuit rezen vragen rond de Vlaamse herdenking. Is deze voldoende ondersteund door kritische historici en zou het niet om een Belgische i.p.v. een Vlaamse herdenking moeten gaan? Toen het Duitse leger op 4 augustus 1914 België binnendrong, werd het immers tegengehouden door het Belgische, en niet het Vlaamse leger.

Vertrekkend vanuit kritische opinies als deze van Mélanie Bost probeert deze thesis een genuanceerd antwoord te bieden op verschillende vragen. Is de Vlaamse oorlogsherdenking te politiek en te weinig wetenschappelijk? Moet eerder voor een Belgisch i.p.v. een Vlaams project gepleit worden? Is de economische factor te prominent aanwezig? Is de herdenking 100 jaar Grote Oorlog te groots? Resulteert dit in een overstromingsgolf van initiatieven en activiteiten waarin het publiek en de instellingen verdrinken?

⁸ Noppe, Annelien. ‘De kleine oorlog om de Grote Oorlog. Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018).’ Afstudeerscriptie Universiteit Gent, 2013: p. 41-42.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden biedt dit werkstuk een caleidoscopisch beeld van de vele herdenkingsprojecten en –initiatieven in Vlaanderen. Zo bekomt men een overzicht van de vele verwezenlijkingen, die in een tweede fase kritisch onderzocht zullen worden. Er is reeds wetenschappelijk onderzoek verricht rond dit thema. Met name Annelien Noppe heeft in 2013 haar mastertitel aan de Universiteit Gent behaald door haar thesis *De kleine oorlog om de Grote Oorlog' Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018)*. Het legt de kenmerken van het politieke herdenkingslandschap in België bloot; deze zijn: de federale staatsstructuur, de concurrentiestrijd tussen de overheden en instellingen, de maatschappelijke context waarbinnen historici fungeren, de hedendaagse component en het aspect commercialisering. Daarnaast heeft het Vlaams Vredesinstituut, een onafhankelijke onderzoeksinstituting van het Vlaams Parlement, twee studies uitgebracht met focus op een morele en respectvolle invulling van een vredevolle herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Maarten Van Alstein, onderzoeker van het Vlaams Vredesinstituut, schreef samen met Giselle Nath, verbonden aan het Instituut voor Publieksgeschiedenis 14-18 van dichtbij. *Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*. De inspiratiegids probeert de theorie en de praktijk in geschiedenis met elkaar te verbinden. De insteken van Sophie De Schaepdrijver zijn tevens terug te vinden in deze verhandeling. De Schaepdrijver is een grote voorstander van een Belgische herdenking geleid door historici. Tenslotte is het boek van Johan Meire *De stilte van de Salient. De herdenking van de Eerste Wereldoorlog rond Ieper* een essentieel referentiewerk wanneer het gaat over de geschiedenis van de Vlaamse, Belgische en Britse herdenking in de Westhoek.

De websites van bvb. het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, het Vlaams Parlement, Vlaams Vredesinstituut, Toerisme Vlaanderen, Westtoer, FARO (Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw), provinciale en lokale websites met betrekking tot Grote Oorlog-evenementen bieden aanvullende informatie. Ook zijn heel wat opiniestukken geconsulteerd uit kranten die zowel van de hand van historici als van 'praktijkmensen' zijn.

De geschreven bronnen werden gestut door interviews. Deze thesis heeft geen historisch(e) object of gebeurtenis centraal, integendeel, de oorlogsherdenking is dit jaar van start gegaan en blijft tot 2018 uiterst actueel. Dit heeft tot gevolg dat, in tegenstelling tot de vele bronnen over herdenkingen in het algemeen, er nog weinig secundaire literatuur omtrent de 100ste herdenking van de Eerste Wereldoorlog beschikbaar is. Mondelinge geschiedenis leent zich als een uitstekend middel om antwoorden te bieden op hedendaagse onderzoeksvragen. Verschillende pionnen werden bevroegd: Tinne Jacobs (adjunct-coördinator Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog), Maarten Van Alstein (onderzoeker Vlaams Vredesinstituut), Gregory Vercauteren (stafmedewerker lokaal cultureel-erfgoedbeleid FARO), Lea Winkeler (stafmedewerker Toerisme Vlaanderen), Annelien Noppe (projectmedewerker intergemeentelijke cultureel-erfgoed vereniging BIE), Piet Chielens (coördinator

In Flanders Fields Museum), Tom Cobbaert (archivaris Archief- en Documentatiecentrum voor Vlaams Nationalisme) en Stefaan Vandenbussche (medewerker Vlaams Parlement en enthousiast amateurhistoricus).

Het eerste hoofdstuk van deze thesis wil de lezer vertrouwd maken met het grote historische en theoretische kader van herdenkingen. Waarom worden herdenkingen gehouden? Wat wordt herdacht? Kijkt men terug naar het verleden of houdt men een spiegel van het heden voor? De lezer wordt ingedompeld in het theoretisch kader en proeft van de stellingen en perspectieven binnen het (publieks)historische domein. Om de kritieken van historici te kaderen is theorie onmisbaar. Het kan meningen in een perspectief plaatsen, afbreken of bestendigen. Het toont ook aan dat het nationale imago van de Vlaamse herdenking van de Eerst Wereldoorlog geen losstaand fenomeen is, maar ingebed zit in de bredere wetenschapsliteratuur over nationale geheugens. Om de kritieken van historici te begrijpen is het noodzakelijk terug te gaan naar de grondlaag van deze meningen, m.a.w. door algemene herdenkingsliteratuur ter hand te nemen. Een tweede hoofdstuk geeft een zo volledig mogelijk beeld van de Vlaamse herdenking die door de overheid wordt gestuurd, maar die ook van onderaf veel realiseert. Welke instellingen en personen zijn actief op het herdenkingsterrein? Welke functie voeren deze instellingen en individuen uit, en hoe ziet hun onderlinge samenhang eruit? Het derde hoofdstuk stelt de kritieken van historici specifiek m.b.t. de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen centraal. Verschillende vragen worden gesteld: is de herdenking te Vlaams ingericht? Worden historici te weinig ingeschakeld in het herdenkingsproces? Zijn vermarkting en commercialisering de sleutelbegrippen tussen 2014 en 2018 m.b.t. de Eerste Wereldoorlog? Ligt de focus te uitsluitend in de Westhoek, de plaats waar vier jaar lang soldaten streden? Wordt de Grote Oorlog met oogkleppen benaderd, zodat andere historische verjaardagen vergeten worden? In het hoofdstuk erna wordt gekeken in hoeverre deze stellingen opgaan.

Deze verhandeling is een samenbrengen van theorie en praktijk, wat tevens de kern van publiekshistorisch onderzoek is. Kritieken uit de academische wereld worden geanalyseerd aan de hand van praktijkvoorbeelden. Een publiekshistoricus wordt al snel geassocieerd met een bruggenbouwer of bemiddelaar. Hij/zij zit als het ware tussen twee werelden en probeert deze in de mate van het mogelijke met elkaar te verbinden. De invulling van de functie publiekshistoricus die hier gebruikt wordt is ieder academisch geschoolde historicus die zich op het praktijkvlak begeeft en zich er engageert. Een publiekshistoricus combineert de kennis en vaardigheden van een ‘traditioneel’ historicus, dit is de kritische methode, met competenties van de niet-academische en maatschappelijke omgeving. Zowel de theorie als de praktijk hebben hier tot een bepaald niveau immers baat bij. De (sub)discipline is geen kwestie van versimpelen of vulgariseren, maar eerder een manier om kennis een groter draagvlak te geven door het aan een groot publiek te introduceren.

Het omzetten van theorie naar de praktijk is een relatief complex proces. Hoe aantrekkelijk het soms ook lijkt, je kan en mag vooral niet zomaar uitspraken uit de theorie gebruiken in de praktijk. Dit wordt soms vergeten. De publiekswereld is veel breder dan de academische, het bevat niet enkel het verleden, maar ook het heden (en de toekomst). Het is als appels met peren vergelijken; het zijn beide vruchten maar hebben toch een andere vorm en smaak. Toch betekent dit niet dat uitspraken uit de theorie niet gebruikt kunnen worden in het praktijkveld, dit kan, mits in calculering van praktijkfactoren; bijvoorbeeld: grootte van het budget, soort doelpubliek en medium. Kritische reflectie en de openheid van onderzoek die dit mogelijk maakt, zijn een van de grondbeginsels waarop historische onderzoek is gebouwd. Zonder kritiek en feedback zou de publiekshistorische wereld degraderen naar een amusementspark volgepropt met nostalgie en mythevorming. Museale- en historische instellingen hebben wel degelijk baat bij kritiek vanuit de academische wereld. Het helpt hen steeds verder te innoveren en aan zelfreflectie te doen. Dit is wel op voorwaarde dat de kritiek voldoende gegrond is.

De samenhang tussen theorie en praktijk die in deze scriptie toegejuicht wordt ziet er als volgt uit. Wetenschappelijk historisch onderzoek ligt aan de basis van elk (publieks)historisch project. Vandaar dat een aanzienlijk subsidiedeel van de 100ste verjaardag van de Grote Oorlog idealiter in onderzoek geïnvesteerd wordt. De resultaten van dergelijk onderzoek kunnen in de theorie en in de praktijk gebruik worden en leiden tot betekenisvolle projecten. Deze financiële steun voor historisch onderzoek bleef bij het herdenkingsproject 100 jaar Grote Oorlog uit. Vandaar dat het te verstaan is dat historici zich kritisch uitlaten over de inrichting van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Het lijkt erop dat er gebouwd wordt zonder fundament, het historisch onderzoek. Een oplossing, volgens historici, is het in leven roepen van een historisch comité dat zeggingskracht heeft over elke instelling die betrokken is bij de herdenking. Wat historici schijnbaar vergeten is dat reeds historisch onderzoek is verricht over de Eerste Wereldoorlog, dat het praktijkveld bestaat uit academisch historisch geschoolde medewerkers en ten laatste dat instellingen en personen in het praktijkveld een beroep kunnen doen op experts. Het is belangrijk dat historici zich kritisch uitlaten naar de praktijk. Maar om een oordeel te mogen vellen, moet men zorgen dat de stellingen ook effectief opgaan.

2. THEORETISCH KADER

‘Like heritage, history cannot help but be different from, as well as both less and more than, the actual past.’⁹

2.1. Inleiding

Vooraleer we de Vlaamse herdenking ontleden, is het noodzakelijk stil te staan bij enkele fundamentele vragen die verband houden met het theoretisch kader van geschiedenis en herdenken. Deze literatuur is een handig middel om de rol van individuen en groepen zoals regeringen en pressiegroepen met het verleden bloot te leggen. Welke spelers zijn actief op het publieksveld? Met welke instellingen moet rekening worden gehouden bij herdenkingen?

Wat hieronder volgt kan beschouwd worden als de basisingrediënten waaruit het gevarieerde menu aan herdenkingsdiscours bereid is. De rol die wordt toegeschreven aan individuen en groepen heeft betrekking op definities, invullingen en verbanden. Dit doet echter vermoeden dat er een soort uniforme basis voor historische omkadering bestaat. Niets is minder waar; verschuivingen, opinies, discussieplatforms maken ook deel uit van het kader. Wat volgt kan eerder gezien worden als mijn visie van theoretische omkadering die gestut is door verschillende inzichten. Het is een legitimering voor de perspectieven van historici die in de volgende hoofdstukken zullen benaderd worden.

2.2. Herinnering en herdenking in een theoretisch kader

2.2.1. Geschiedenis versus herinneren

Is verleden een synoniem voor geschiedenis? Zijn verleden en geschiedenis elkaars tegenpolen die lijnrecht tegenover elkaar staan? Of zit ‘de waarheid’ ergens tussenin?

2.2.1.1. De wetenschappelijke discipline

Geschiedenis als wetenschappelijke studie kwam in de negentiende eeuw op en werd gekenmerkt door twee sleutelbegrippen: het positivisme en de Romantiek. De grote, romantische verhalen van de geschiedenis werden vanzelfsprekend voor die tijd opgehangen aan de nationale staten. Geschiedenis was niet meer of niet minder dan een middel om staten te legitimeren en te bestendigen voor de toekomst. Het positivisme maakte van de geschiedenis een exacte wetenschap. Volgens de Duitse voortrekker van deze twee stromingen, Leopold von Ranke, was het de taak van de historicus om geschiedenis te reconstrueren *wie es eigentlich gewesen* is. Men ging er van uit dat er geen enkele

⁹ Citaat van Burke, Peter, geciteerd naar LOWENTHAL 1985: p. 112.

band bestond tussen de historicus en de geschiedenis. De historicus kon volledig objectief te werk gaan, zonder dat subjectieve patronen erdoorheen sijpelen.¹⁰

Dit staat in fel contrast met de historiografische benadering van Alan Megill een eeuw later. Hij stelt dat geschiedenis altijd geconstrueerd is. Geschiedenis staat altijd in relatie met het heden; het verleden dient enkel om het heden beter te leren kennen. Historici willen telkens een bepaald publiek overtuigen van een bepaalde waarheid. Echter, zij doen meer dan het beschrijven en verklaren van het verleden, ze trachten ook de reconstructie te beargumenteren en te rechtvaardigen. Het wordt de historicus onmogelijk om zomaar een eigen verhaal te reconstrueren doordat het verhaal vasthangt aan een argumentatieve context. Dit leidt ertoe dat elke verhaal open en bekritiseerbaar is (LORENZ 2002: 103-107). Johann Gustav Droysen is van mening dat, wanneer de historicus een verhaal begint te vertellen, hij/zij in het bezit is van een selectiecriteria waarmee hij/zij, voor hem/haar, relevante van niet-relevante elementen scheidt. Geschiedenis is volgens Droysen nooit volkomen objectief, de keuzes van de historicus zijn bepalend voor het uiteindelijke verhaal. Toch is het niet zo dat het verhaal van de historicus helemaal los staat van de werkelijkheid, ‘samenhangen’ worden immers altijd op basis van historische feiten geconstrueerd. (LORENZ 2002: p. 124, 135) De geschiedwetenschap zit ingebed in een web van discussie en kritiek. Dit maakt het de historicus onmogelijk om feiten naar zijn/haar hand te zetten. Dit maakt geschiedenis een *true story*.

Het is naïef om de positivistische benadering van de geschiedenis van de negentiende eeuw vandaag de dag nog aan te houden. Een historisch verhaal kan nooit volledig objectief zijn. Drijfveren, voorkeuren en dergelijke van historici bepalen mee het inhoud van een verhaal. Betekend dit dat we geschiedenis moeten afwijzen tot fictie? In mijn optiek niet, zoals Megill stelt, is de historicus steeds gebonden aan een bepaalde context die door hem/haar gerechtvaardigd en beargumenteerd moet worden. We kunnen en mogen niet overgaan tot het schrijven van uit de lucht gegrepen verhalen, we moeten ze, steeds zoveel mogelijk laten aanleunen bij de werkelijkheid. Met andere woorden, een historisch verhaal is geen kopie van de werkelijkheid, maar probeert die werkelijkheid zoveel mogelijk na te streven. (LOWENTHAL 1985: p. 112-119) Natuurlijk heeft de historiografie een veel bredere waaier aan perspectieven en benaderingen. De grote verhalen van de negentiende eeuw werden aangehaald omdat deze het best aansluiten bij de standpunten van niet-historici, amateurhistorici en politici, die geschiedenis gelijk stellen aan het verleden. Anderzijds werden de standpunten van Megill en Droysen naar voren geschoven om de historiografische context aan te tonen waar deze verhandeling het best bij aanleunt.

Ook publiekshistorische producten moeten duidelijk maken aan het publiek dat gekozen werd voor de uitwerking van een of enkele perspectief/ven. Er is altijd sprake van een bepaalde graad van

¹⁰ Boone, Marc. ‘Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek.’ Gent: Academia Press, 2007: p. 58, 101-102.

vooringenomenheid. Het is geen eenvoudige opdracht om dit over te brengen naar een publiek. Vandaar dat historici zichzelf deze rol toeschrijven. Dit geldt ook voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog tussen 2014 en 2018, historici moeten hoogstaande functies bekleden binnen het gebeuren, zo klinkt het in academische kringen.

2.2.1.2. Het verleden moet mensen boeien

Verleden, geschiedenis, erfgoed en herinnering. Deze woorden hangen onlosmakelijk aan elkaar vast. Maar betekent dit ook dat ze dezelfde invulling (kunnen) krijgen?

David Lowenthal meent van niet. Ten eerste kan de historiografie nooit hetzelfde betekenen als het verleden. Wat geschiedenis is, wat het betekent en de invulling ervan is altijd verbonden aan een bepaalde tijd en plaats. Het verleden *wie es eigentlich gewesen* is, om de kernzin van von Ranke aan te halen, kan onmogelijk volledig correct gereconstrueerd worden. Geschiedenis kan eerder gezien worden als een product van het verleden dat selecties en interpretaties van het verleden maakt. Het verschil tussen geschiedenis en erfgoed, volgens Lowenthal, zit in het feit dat geschiedenis, in de mate van het mogelijke, probeert de waarheid te reconstrueren. Erfgoed, daarentegen, is *a travesty of history*. Het maakt historische verhalen, maar in tegenstelling tot geschiedenis zijn die niet open en bekritiseerbaar. Deze verhalen proberen geen waarheid na te streven, ze proberen een aspect van de geschiedenis in de verf te zetten. Erfgoed vertrekt van een bepaalde vooringenomenheid, een vooroordeel, die zonder vraagtekens wordt aanvaardt. Zowel erfgoed als geschiedenis zijn geen synoniemen of spiegelbeelden van het verleden. (LOWENTHAL1985: p. 105-156)

Herinnering en geschiedenis zijn twee uitersten, haalt Pierre Nora aan. Daar het eerste staat voor alles wat leeft en betrekking heeft op het heden, is het tweede, geschiedenis, een reconstructie van iets wat niet langer is. Herinneringen zijn vatbaar voor vervormingen en manipulatie. Het zijn constructies van het verleden die het heden moeten dienen. Geschiedenis, daarentegen, heeft een kritische houding ten opzicht van haar eigen discipline. Doordat het haar benaderingen en bronnen steeds aan de kritische methode onderwerpt, onderscheidt het zich van herinneren. (NORA 1989: p. 8-13) Onze maatschappij is gedoemd om te vergeten. Geschiedenis is niet langer een chronologische aaneenschakeling van gebeurtenissen, veldslagen, koningen etc., wel een geschiedenis van de herinneringen aan deze gebeurtenissen, veldslagen en koningen. De *lieux de mémoires* zijn de pleisterplaatsen van dit collectieve geheugen. Hiermee verschuift de invulling van het nationalisme van een totaal epos naar een fragmentatie, een bloemlezing waarbij de lezer zelf een parcours kan en mag uitstippelen. Zo creëert Nora het fenomeen: geschiedenis van de tweede graad. (BOONE 2007: p. 261-267)

Roy Rosenzweig en David Thelen zien de verhouding tussen geschiedenis, herinneren en erfgoed anders. Zij stellen dat wat amateurhistorici of genealogen doen, geen minderwaardige vorm van geschiedenis is, in tegenstelling tot wat veel academisch geschoolde historici menen. Er is een

verschil tussen de wetenschappelijke discipline en familiegeschiedenis die van generatie op generatie overgaan. Maar dit wil niet zeggen dat het ene een hogere functie moet krijgen. De kloof tussen de twee benaderingen wordt ook steeds meer overbrugd door bijvoorbeeld de mondelinge geschiedenis en microgeschiedenis; die aspecten uit het alledaagse leven combineren met sociale en politieke verhoudingen. Rosenzweig en Thelen zien geschiedenis eerder als een vorm van ontspanning of een hobby; het bepaalt de identiteit en tradities die in families leven. Iedereen kan geschiedenis 'maken'. De twee auteurs zien geen kwaad in het gebruiken van het verleden om antwoorden te formuleren op hedendaagse vragen. Thelen stelt zelfs dat *'using the past is as natural a part of life as eating or breathing.'* (ROSENZEIG en THELEN 1998: p. 177-185)

Wat Rosenzweig en Thelen niet doen is een onderscheid maken tussen nostalgie, vooruitgang, traditie en de wetenschappelijke discipline geschiedenis. Alle vier blikken ze terug op het verleden, maar dit telkens met een andere vooringenomenheid. Nostalgie ziet alles wat verbonden is met het verleden als idyllisch en de hedendaagse situaties als gedoemd en fout. Het idee dat vroeger alles beter was, is het kernbegrip van nostalgie. Vooruitgang impliceert het tegenovergestelde. Het verleden en het heden kunnen met een eendimensionale lijn verbonden worden, maar i.p.v. zwartkijken naar de toekomst, zien vooruitgangdenkers de toekomst rooskleuriger dan het verleden. Traditie is gebaseerd op het principe van continuïteit en onderdrukt het verschil en de verandering tussen verleden, heden en toekomst. De wetenschappelijke discipline probeert reeds gedurende twee eeuwen zoveel mogelijk het verleden, zoals het was, te reconstrueren. Een historicus moet zich kunnen inleven in de periode die hij/zij bestudeert en hedendaagse processen en patronen uit het onderzoek bannen. John Tosh stelt: *'The goal is a resource with open-ended application, instead of a set of mirror-images of the present'*. Dit was ook de insteek van von Ranke: een historische periode verklaren aan de hand van voor die tijd geldende argumenten, enkel zo kan de 'ware' geschiedenis blootgelegd worden. Dit is het verschil tussen enerzijds nostalgie, vooruitgang en traditie en anderzijds de historische wetenschap; daar deze laatste het heden bant uit de interpretaties van het verleden, verbinden de drie begrippen verleden en heden met elkaar. Het is logisch dat het individu en groepen deze verbindingen maken; hiervoor wordt ons geheugen ingezet, meent Tosh. Ons geheugen fungeert als databank waarin we herinneringen opslaan en als referentie gebruiken om hedendaagse gebeurtenissen en beslissingen te kaderen. (TOSH 1999: p. 1-15)

Een deelname van enkel politici bij de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen heeft het grote gevaar dat traditie, nostalgie en vooruitgang hetzelfde gaan betekenen als geschiedenis. Het verleden wordt gemythologiseerd om met Vlaanderen te pronken. Het gevolg hiervan is dat men niet meer het verleden zelf gaat herdenken, maar de herinnering van dat verleden die door politieke middens gecreëerd werd. Ligt over het algemeen bij publieksgeschiedenis de nadruk meer bij herinnering en nostalgie dan bij wetenschappelijk-kritische insteken? Sophie De Schaepdrijver meent dat een zekere mate van nostalgie kan, mits deze gestut is door harde historische feiten. (De

geschiedenis is geen fictiereeks 2013: p. 6) Een publiek trek je aan door in te spelen op het collectieve geheugen. Door iets herkenbaars of prikkelends als publiekshistorisch onderwerp te kiezen. Maar de resultaten die hieruit voortkomen dienen niet in de lijn van mythevorming te liggen. Ze kunnen bijvoorbeeld het algemeen aanvaarde beeld doorprikken. Op deze manier wordt de herinnering gecombineerd met geschiedenis.

2.2.2 Een afspiegeling van het heden?

Maar hoe ontstaan en groeien deze herinneringen? Welke componenten bepalen dat marginaal erfgoed wordt verheven tot het collectieve geheugen? Timothy G. Ashplant, Graham Dawson en Michael Roper gaan ervan uit dat er drie benaderingen zijn waarmee herinneringen en herdenkingen onderzocht worden. De sociale cohesie van de maatschappij heeft hierin een opmerkelijke rol, net als politieke en individuele factoren. (ASHPLANT, DAWSON en ROPER 2004: p. 7-13)

Het politieke thema dat verwickeld zit aan de Vlaamse herdenking is geen losstaand fenomeen, maar zit ingebed in de bredere wetenschapsliteratuur over nationale geheugens. De oudste benadering van *remembering* gaat uit van een politiek standpunt. Deze benadering stelt dat herdenkingsrituelen ten grondslag liggen aan de natiestaat en de legitimatie ervan. Zo is ook de wetenschappelijke discipline van de geschiedenis ontstaan. (ASHPLANT, DAWSON en ROPER 2004: p. 7-13) Het negentiende-eeuwse positivisme en de invloeden van de romantiek, maakten dat natievorming het kernwoord was in de geschiedenis. De geschiedschrijving was een middel om de natie te bestendigen door het gebruik van het verleden voor het heden en de toekomst. Benedict Anderson heeft het over *imagined communities*. Deze theorie stelt dat de natiestaat een verzonnen politieke gemeenschap is die ondersteund wordt door mythes. De natie is verzonnen omdat individuen van de natie zich verbonden voelen met elkaar wanneer zelfs de burgers van de kleinste natiestaten nooit in staat kunnen zijn iedere inwoner van de natie te kennen of te ontmoeten. Zo wordt het verleden mis/gebruikt om de hedendaagse autoriteit te bestendigen. Anderson ziet de cenotaaf van de Britse onbekende soldaat in Londen als een ideaal voorbeeld van het actief maken van die *imagined community*. De crypte omarmt de natiestaat; het enige wat men weet over de onbekende soldaat is zijn nationaliteit. Dit zorgt ervoor dat het rouwen ingebed wordt in een politiek paradigma. (ANDERSON 1991: p. 4-12) De stellingnames van Eric Hobsbawm sluiten hierop aan. *The invention of tradition* heeft betrekking op een reeks praktijken die zowel een rituele als een symbolische aard hebben. Deze praktijken vertrekken vanuit het verleden en zijn ingebed in een samenleving doordat ze op geregelde tijdstippen uitgevoerd en herhaald worden. (HOBSBAWM en RANGER 1983: p. 1-13)

Volgens Timothy Ashplant e.a. zijn er nog twee andere componenten van essentieel belang bij de studie van herinnering en herdenking, naast de rol van de staat die benadrukt wordt door Anderson en Hobsbawm. Een tweede factor is het *social agency* paradigma dat sterk naar voren komt bij Jay Winter en Emmanuel Sivan. Sociale groepen kunnen een stempel drukken op de aard en manier van

herdenken. Een voorbeeld is de *Co-operative Women's Guild* een Britse vrouwenbeweging die zich na 1918 sterk inzette voor de bestrijding van oorlog en het pacifisme promootte. Om hun statements kracht bij te zetten ontwikkelde de vrouwenbeweging haar eigen symbool, de *white poppy*. Maurice Halbswachs was een van de eerste die de instrumenten van het collectieve geheugen onderzocht. Hij kwam tot de conclusie dat het individuele geheugen en persoonlijke herinneringen altijd gevormd zijn door een sociaal karakter. Dit wil zeggen dat herinneringen nooit volledig enkel van het individu af te leiden zijn, maar tot stand komen door sociale frames en interpretatiekaders. (HALBWACHS 1991: p. 17-29)

Ten derde is er de stroming die wijst op het belang van het individu. Om een herinnering krachtig en dominant te maken, is het niet enkel van belang dat de herinnering toegankelijk is voor een brede maatschappijlaag. Ook moeten individuen in hun persoonlijke sfeer connecties maken met de herinnering. Het individuele rouwen komt vooral naar voren in wetenschappelijke literatuur met betrekking tot pelgrimages naar de begraafplaatsen van de gesneuvelde soldaten in de Westhoek en in het Noorden van Frankrijk. Pelgrims die de oorlogsrelicten gaan bekijken, doen dit meestal om een persoonlijke, morele verplichting ten opzichte van de doden te vervullen. (DUNKLEY 2011: p. 863) Het gaat om een *quest to find out more about your own identity*. Dean MacCannell stelt dat toeristen en pelgrims die begraafplaatsen bezoeken, actieve *agents* zijn die sceptisch en argwanend kunnen zijn ten opzichte van herinneringsplaatsen en hun betekenis. Ze hebben de vrije keuze om een andere betekenis toe te kennen aan specifieke plaatsen en gebeurtenissen. (ILLES 2008: p. 216) Zoals het ook bij de Menenpoort in Ieper het geval is, kan iedereen een eigen invulling geven aan een herdenkingsmonument. Dit is bij de 100ste verjaardag van 14-18 niet anders. Het rijkelijk aanbod herdenkingsactiviteiten zorgt niet automatisch voor een grote populariteit. Het is de potentiële bezoeker die beslist in te spelen op het grote WOI-aanbod en deze positief of negatief te beantwoorden.

Ashplant, Dawson en Roper opteren voor een omhelzing van de drie benaderingen. Enkel op deze manier kan een herdenking zoveel mogelijk bloot gelegd worden. Dit is ook wat Peter Clarke en Anne Eastgate stellen in hun *Cultural capital, life course perspectives and Western front battlefield tours*: politieke hoofden en lokale gemeenschappen in Europa lieten na 1918 herinneringssites aanleggen om zowel de politieke, sociale als individuele entiteiten te bestendigen. (CLARKE en EASTGATE 2011: p. 34). Een slimme zet, want zo konden individuen rouwen, sociale groepen zagen hun eisen ingewilligd en de Belgische staat zag de begraafplaatsen als bestendiging van de natie. De Vlaamse herdenking van de Grote Oorlog die momenteel van start gaat zou baat doen bij dergelijke invulling. Toch is dit gemakkelijker gezegd dan gedaan, een verdediging van de natie kan bijvoorbeeld de groep historici in het harnas jagen. Omdat deze scriptie geschreven is in het eerst herdenkingsjaar van de Eerste Wereldoorlog, 2014, is het moeilijk uitspraken te maken over de reacties van sociale

groepen en individuen op de herdenking. In de eerste plaats wordt de aandacht gevestigd op de rol van de Vlaamse overheid m.b.t. de herdenking 100 jaar Grote Oorlog omdat deze reeds in 2009 haar ambitieuze herdenkingsproject begon. De groepering academisch geschoolde historici staan in de volgende hoofdstukken centraal, toch is het nog wachten naar de opvattingen van andere sociale groepen. Een vervolgonderzoek na 2018 over de ontvangst van de herdenking bij het publiek (sociale groepen en individuen) wordt aangemoedigd.

2.3. Een eeuw herdenking Grote Oorlog

2.3.1. De drie tradities

In de Westhoek zijn drie verschillende dominante tradities kenbaar die reeds vóór het einde van de oorlog de streek domineerden. Er is de Britse, Belgische en Vlaamse herdenking. (MIGNEAULT, LA O' en VAN ALSTEIN 2010: p. 25) Niet toevallig waren deze patronen het krachtigst in de Westhoek, dé plaats waar de soldaten gedurende vier jaar hevig vochten. De drie stromingen (zijn in mindere mate) ook in Vlaanderen herkenbaar. Hoewel de drie stromingen raakpunten hebben, bestaan er significante verschillen. Vandaar het belang om ze alle drie afzonderlijk te bespreken.

2.3.1.1. De Britse herdenkingstraditie

De Britse traditie van de *Commonwealth* wordt sterkt beklemtoond door rouw en herdenking van de oorlogsdoden. Het is essentieel om te begrijpen dat de gesneuvelden niet zomaar soldaten waren, ze waren in de eerste plaats zoons, echtgenoten, broers of vaders. De doden werden m.a.w. in de eerste plaats als familieleden herdacht. Pas daarna kwam de nationale herdenking; de doden hadden immers hun leven geofferd voor de natie. (MIGNEAULT, LA O' en VAN ALSTEIN 2010: p. 26) De Britse herdenkingstraditie ontstond toen de Britse regering na de oorlog weigerde lichamen van gesneuvelde soldaten over te laten brengen. Het pleidooi van de Britse regering was gestut op zowel praktische, emotionele als nationalistische redenen. Het zou de Britse regering enorm veel geld kosten alle lichamen te repatriëren. Daar kwam het immense aantal vermisten nog bij; het zou niet eerlijk zijn ten opzichte van de families van vermiste soldaten om lichamen te laten overbrengen. De gesneuvelde soldaten droegen een symbool uit, een uiting van heldenmoed en opoffering, zo stelde de Britse regering. Elke dode was een christus, een jonge man die zich geofferd had voor zijn familie, zijn parochie, zijn gemeente of zijn land. Zo werd het rouwproces vermengd met gevoelens van dankbaarheid en trots. Door het levend houden van de doden, zou de samenleving realiseren wat vrede voor haar betekent. (MEIRE 2003, p. 139-161) In die context kwam er na de Eerste Wereldoorlog voor het eerst (in Europa) een systematische aandacht voor de individuele slachtoffers. De Britse herdenking van de Grote Oorlog werd gekenmerkt door het individuele rouwen en de bescherming van de natie. Wat de soldaten met elkaar gemeen hadden was dat ze dezelfde nationaliteit hadden; allen streden ze voor hun land.

Reeds in 1917 werden de eerste bezoeken aan het front georganiseerd. Toch was het vooral na de oorlog dat pelgrimstochten gepromoot werden; deze werden in de eerste plaats door familieleden van gesneuvelden bezocht. Niet lang daarna begon de toeristische industrie een uitgebreide infrastructuur aan het westelijk front te ontwikkelen. Pelgrimstoeristen vonden het een morele plicht zowel voor hun land als voor (de families van de) slachtoffers om de begraafplaatsen te bezoeken. Toen het idee voor de heropbouw van Ieper opkwam, rees vanuit het Britse kamp veel verzet. Zou Ieper met haar ruïnes en kapotgeschoten gebouwen niet moeten blijven als voorbeeld van de ellende en de dood van oorlog? Uiteindelijk bleek dit idee te utopisch en werden de wonden van de oorlog verenigd met het bruisende van de stad. (MEIRE 2003, p. 111-117)

2.3.1.2. De Belgische herdenkingstraditie

De Belgische herdenkingstraditie is de minst zichtbare in de Westhoek. Toch speelt de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol in de Belgische nationale herdenking. 11 november werd uitgeroepen als de officiële datum voor de herdenking van niet enkel de Eerste, maar ook de Tweede Wereldoorlog. Elk jaar vindt de nationale plechtigheid voor wapenstilstandsdag plaats in het hart van België, Brussel. Ook in de Westhoek heeft de Belgische overheid haar stempel; de Dodengang, een reconstructie van een loopgraaf met een aansluitend museum, in Diksmuide is in handen van het ministerie van Defensie. De focus hier ligt op de Belgische ervaring van de oorlog, en deze wordt uitgedrukt door artefacten uit de collectie van het Koninklijk Legermuseum. Het ministerie van Defensie organiseert ook jaarlijks een wandeling langs de IJzer om de slachtoffers van beide wereldoorlogen te herdenken. Naast het ministerie van Defensie, is het Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers (NIOOO) een belangrijke speler in de Belgische herdenking. Het instituut wenst de herinnering aan het oorlogsverleden van alle internationale conflicten waar de Belgische staat bij betrokken was, over te dragen en door te geven aan jongere generaties. Haar educatiepakket richt zich op zowel lagere als middelbare scholen. Ten laatste wordt ook de samenwerking tussen de laatste generatie oud-strijders van de Tweede Wereldoorlog en jongeren bevorderd door gesprekken, initiatieven en projecten. (MIGNEAULT, LA O' en VAN ALSTEIN 2010: p. 27-28)

In het verleden probeerde de Belgische overheid de (slachtoffers van de) Eerste Wereldoorlog in te zetten voor de vorming van een homogene Belgische samenleving. Op 19 juni 1919 werd in de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wet gestemd die 4 augustus instelde als nationale herdenkingsdag van de oorlog, dit als alternatief voor 11 november, wapenstilstandsdag. Op 4 augustus werd België immers bevrijd. Maar al snel bleek dit niet te werken; 4 augustus werd eerder geassocieerd met de start van een lange, duistere periode in de Belgische geschiedenis. Uiteindelijk besliste de overheid in 1922 11 november toch als officiële herdenkingsdag uit te roepen. Dit was niet het enige aarzelende besluit van de Belgische overheid. Ook over de repatriëring van de Belgische soldaten naar burgerlijke kerkhoven was geen eenduidigheid. Minister van Wetenschap en Kunst,

Alphonse Harmignie, wilde in 1919 de figuren die tijdens de oorlog een belang voor de Belgische natie waren, naar voren laten schuiven in geschiedkundige schoolboeken. Een jaar later, in 1920, werd door het ministerie van Defensie een lijst opgesteld met de meest betekenisvolle oorlogssites en – herdenkingsplaatsen voor de Belgische staat, hieronder behoorde ook de Dodengang. (NOPPE 2013: p.16-17) Stephanie Claisse, die de rol van de Belgische regering op nationaal en lokaal vlak aan de hand van monumenten voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog heeft onderzocht, meent dat de Belgische regering een terughoudende positie kan worden toegeschreven. De nationale regering nam niet veel initiatieven om monumenten op te zetten, dit was eerder een taak van de lokale overheden. (CLAISSE 2005: p. 545) In vergelijking met de Britse en Vlaamse herdenkingstraditie, is het draagvlak van de Belgische eerder zwak. Door haar interne verdeeldheid en aarzelende aanpak kon de Vlaamse herdenking terrein winnen.

2.3.1.3. De Vlaamse herdenkingstraditie

De Vlaamse traditie heeft haar wortels in een reeks initiatieven voor een eervolle herdenking van de Vlaamse soldaten die in het Belgische leger gesneuveld waren. De Vlaamse herdenking wist zich gestut door twee pilaren: ten eerste Vlaamse autonomie en ten tweede de vredesboodschap. Niet voor niets is de boodschap van de Vlaamse beweging ‘Nooit meer oorlog, zelfbestuur en godsvrede’. (MIGNEAULT, LA O’ en VAN ALSTEIN 2010: p. 28-29) Marnix Beyen stelt dat de Belgische staat in de jaren twintig van de twintigste eeuw een te zwakke grip had op het collectieve geheugen, waardoor het gemakkelijker was voor de Vlaamse tegenbewegingen op zich succesvol te maken. (BEYEN 2011: p. 39-40) De IJzertoren in Diksmuide, die het pronkstuk van het Vlaams nationalisme was, werd vaak met een scheef oog bekeken. De politieke agenda en de Vlaams nationalistische ondertoon, vernietigden voor sommigen de Vlaamse mythe. Daarom ook dat de IJzertoren niet altijd vermeld wordt op toeristische evenementprogramma’s. Naast een politieke, heeft de Vlaamse herdenkingstraditie een duidelijke pacifistische ondertoon. Enkel al het landschap van de Westhoek, bezaaid met begraafplaatsen en ruïnes, toonde aan dat oorlog zinloos was. Toch konden de miljoenen slachtoffers een symbool uitdragen, één van ‘Nooit meer oorlog’. Het idee ontstond dat oorlog met al haar wreedheid en verdriet niets dan verwoesting en ongeluk bracht. In 1928 werd de slagzin ‘Nooit meer oorlog’ in vier talen aangebracht op de IJzertoren.

Sinds enkele jaren hebben de leden van het IJzerbedevaartcomité geopperd voor een wijziging in focus. In plaats van autonomie, godsvrede en oorlog gaat nu de aandacht naar vrede, vrijheid en verdraagzaamheid. (MIGNEAULT, LA O’ en VAN ALSTEIN 2010: p. 28-29)

2.3.1.4. Interactie of isolatie

Deze drie dominante tradities bestaan voornamelijk naast elkaar in de Westhoek. Ze hebben hun eigen doelpubliek, en overschrijden die groepen maar zelden. De Britse herdenkingstraditie staat in de eerste plaats voor het rouwen om de gesneuvelde soldaten, de Belgische was aanvankelijk patriottisch, maar kon door haar versnipperdheid niet zo’n grote invloed uitoefenen. Naar het einde van de twintigste

eeuw toe, werd een nieuwe tendens aangewend waarbij aandacht kwam voor het alledaagse leven. De Vlaamse herdenkingstraditie, ten slotte, kon in de jaren twintig samengevat worden door twee kernwoorden: autonomie en vrede. Hoewel het vandaag voor een groot deel is afgestapt van dit eerste speerpunt, leeft het tweede, het vredesaspect, nog sterk in de Vlaamse traditie. (MIGNEAULT, LA O' en VAN ALSTEIN 2010: p. 29-30)

Er zijn reeds enkele pogingen ondernomen om de drie tradities met elkaar te verzoenen, maar dit is nog marginaal. Het In Flanders Fields Museum (IFFM) in Ieper en Talbot House in Poperinge zijn uitzonderingen die de regel bevestigen. In het IFFM liep enkele jaren terug een tentoonstelling die niet enkel de klemtoon legde op de boodschap van vrede, maar waarbij ook de tradities van de Britse *Commonwealth* vermengd werden. (MEIRE, 2003, p. 233-234) De verjaardag van de Grote Oorlog tussen 2014 en 2018 zou baat doen bij een omarming van de drie tradities. Deze verzoening past in de Vlaamse vredesboodschap, zou de hedendaagse communautaire tweestrijd in België uit de herdenking bannen en zou tevens meer Britse toeristen aantrekken. Natuurlijk zijn nog andere tradities in de Westhoek en in Vlaanderen opmerkelijk. Twee voorbeelden hiervan zijn de Franse en de Duitse, deze zijn echter veel minder prominent aanwezig in het oorlogslandschap.

2.3.2 De Eerste Wereldoorlog in de schaduw van de Tweede

Johan Meire maakt een onderscheid tussen drie categorieën van oorlogsrelicten: (1) de getuigenissen van soldaten en burgers die de oorlog op verschillende manieren actief hebben meegemaakt, (2) materiële overblijfselen van de oorlog die in musea worden tentoongesteld en (3) de naoorlogse begraafplaatsen die in sterke mate het landschap bepalen. De interesse in deze relicten werd in het midden van de twintigste eeuw aan de kant geduwd. Dit was deels doordat de herdenking aan de Eerste Wereldoorlog zo'n sterke pacifistische ondertoon had. De Tweede Wereldoorlog had het utopische idee van vrede volledig in de grond geboord. Het is logisch dat de aandacht voor de doden na 1945 voor een groot deel verschoof naar de Tweede Wereldoorlog, die toen immers een wijd openstaande wonde was. Ook de financiële crisis in de jaren dertig holde woorden als glorie, plicht, offer, vaderland en beschaving uit. De vrede had immers geen voorspoed gebracht, maar in tegenstelling een uiterst ongunstige economische situatie. Toch bleef er in deze periode, tegen beter weten in, een groot geloof in vrede bestaan. Het leek erop dat na 1945 de Grote Oorlog een verschuiving zou doormaken van actief herinneren naar passieve geschiedenis. De eerste vijftig jaar na de oorlog wordt de herdenking vooral gedomineerd door pelgrimstochten van familieleden van overleden slachtoffers, veteranen en geïnteresseerden in het oorlogsgebeuren. De begraafplaatsen en herdenkingsstenen vervullen hier een prominente rol. Naarmate de band tussen de doden en hen die ze herdenken en rouwen verzwakt, wordt ook de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in zijn geheel minder belangrijk. (MEIRE 2003, p. 226-232)

2.3.3 Een nieuw leven ingeblazen

Vanaf de jaren zeventig, maar vooral vanaf de jaren negentig groeide de belangstelling voor de Grote Oorlog opnieuw. Gewone mensen, burgers en soldaten werden in hun dagdagelijkse bestaan in de schijnwerpers geplaatst. Naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van 14-18 werd in de Ieperse lakenhallen, die tijdens de oorlog volledig kapotgeschoten werden, een tijdelijke tentoonstelling ingericht. En ook de vijftigste herinnering van de wapenstilstand kreeg veel bekijks in de media. Hieraan gelinkt kwamen geleidelijk de tourgidsen weer op gang. Logischerwijze werd deze herinnering in de jaren zestig anders ingevuld dan vijftig jaar eerder; het verzamelen en tentoonstellen van getuigenissen en belevingen van de oorlog ging meer en meer centraal staan.

Tijdens de jaren tachtig groeide de aandacht voor de herinnering van 14-18 enorm. In dit kader werd in 1980 de *Western Front Association* opgericht met als doel de herinnering van de Eerste Wereldoorlog te verspreiden. In 1984 werden de Ieperse lakenhallen opnieuw geopend, deze keer permanent onder de naam 'Herinneringsmuseum Ypres Salient'. Ook kwam de paus in 1985 een bezoek brengen aan de stad waarbij hij de vredesboodschap uitdroeg. In de jaren negentig werden in de stad nieuwe monumenten ter herinnering aan de oorlog opgericht. In Mesen, een dorp in de Westhoek, werd een vredespark ingericht met bakstenen monumentjes. De tachtigste verjaardag van Wapenstilstand, in 1998 werd groots gevierd; er was de opening van het nu internationaal bekende IFFM en ook kleine musea werden geboren. Nog nooit werd de Eerste Wereldoorlog zo door de media in de kijker gezet. Het aantal bezoekers van de oorlogstad Ieper was in de jaren negentig spectaculair. Ook in de betekenis van de oorlogsherinnering zijn wijzigingen aangebracht. Ten eerste wordt de gewone man uit het verleden naar voren getrokken en ten tweede rees grote onzekerheid over de betekenis van oorlog, die nu meer als slachting dan als offer werd gezien. Nog een verklaring voor de grote belangstelling voor de Grote Oorlog ziet Meire in de omarming van de oorlog door amateurhistorici. Door de *boom* in de familiegeschiedenis werd eigen onderzoek aan de hand van populaire handleidingen gestimuleerd.

In de Westhoek kriebelde het in de jaren zeventig om meer te weten te komen over de streek en haar inwoners tijdens die Grote Oorlog. In 1977 werd in dit kader de Elfnovembergroep opgericht door inwoners van de Westhoek. De groep schoof twee initiatieven naar voren: het uitgeven van een volksboek met persoonlijke verhalen over de oorlog en het uitvoeren van een deels hierop gebaseerd toneelstuk 'Nooit meer oorlog'. Het initiatief werd gedragen door jongeren die de drang voelden naar het verzamelen van informatie over een buitengewoon aangrijpende periode uit het lokale verleden. Zowel het boek als de voorstelling werden door het grote publiek met open armen onthaald. De persoonlijke getuigenissen maakten de verhalen emotioneel geladen en verstaanbaar. Het boek was daadwerkelijk een volksboek dat de geschiedenis met de publieke sfeer verbond. In totaal waren er een vijftigtal verhalen van lokale mensen die hun beleving over de oorlog vertelden; verhalen over het uitbreken van de oorlog, maar ook over de heropbouw na 1918. (MEIRE 2003, p. 233- 235)

2.4. Epiloog

Het theoretisch kader biedt een inkijk in de discussiefora van historici over de verhouding tussen geschiedenis als wetenschappelijke discipline en de omgang van leken met het verleden. Waarom is het belangrijk dit onderscheid te maken en verschillende inzichten hierover te poneren? Verder in deze scriptie wordt de vraag gesteld of historici te weinig betrokken zijn bij de herdenking. En indien dit het geval is, of dit een gevaar voor het historische gehalte van de vele evenementen en projecten impliceert. Als ervan uitgegaan wordt dat iedereen geschiedenis schrijft, en dat het product van de expert geen hogere waarde krijgt dan dat van de amateurhistoricus, moeten geen academische historici de herdenking 100 jaar Grote Oorlog trekken. De vele kritieken op de afwezigheid van een sterk historisch orgaan doen vermoeden dat wel degelijk een verschil bestaat tussen de resultaten van de twee benaderingen van het verleden. Waarom opperen historici zo ijverig voor een hoorbare stem in het herdenkingsgebeuren?

De theorie toont ook aan dat bij herdenkingen meerdere componenten spelen dan die van de natie. In Vlaanderen wordt ervan uitgegaan dat de Vlaamse overheid het herdenkingsproject Eerste Wereldoorlog stuurt, dit is ook zo. Maar we mogen niet vergeten dat ook groeperingen en individuen die niet verbonden zijn aan de staat in de pap te roeren hebben. In Vlaanderen leven drie dominante herdenkingstradities: de Vlaamse, Britse en Belgische. Een herdenkingsinvulling door de Vlaamse overheid kan met veel enthousiasme onthaald worden in Vlaanderen, maar kan Britten doen gruwelen. Iedere herdenkingstraditie heeft zijn eigen waarden en normen. Een ‘goede’ herdenking houdt rekening met andere invullingen van de oorlogsherinneringen en past zich aan. In hoeverre heeft de Vlaamse overheid de eindbeslissing over de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen? Houdt het rekening met bijvoorbeeld de Britse en Belgische herdenking?

3. DE VLAAMSE HERDENKING, 2014-2018

Nog nooit eerder werd een herdenking in Vlaanderen zo uitgebreid ‘gevierd’. Bijna enkele gemeente of lokale instelling zal gedurende de komende vier jaren een project of activiteit over de Eerste Wereldoorlog op poten zetten. Ook de Vlaamse overheid had al lang vóór 2014 het idee voor een vier jaar durende herdenking van de Grote Oorlog.

Dit hoofdstuk wil als rode draad doorheen een labyrint dienen; het is een analyse van de spelers van de Vlaamse herdenking. Er wordt zowel ingegaan op initiatieven van de Vlaamse overheid, erfgoed- en toeristische instellingen als op projecten van lokale gemeenschappen en individuele personen. De instellingen worden kritisch onder de loep genomen en geanalyseerd. Wie heeft de touwtjes in handen en stuurt de herdenking? Wie kijkt lijdzaam toe?

3.1. Een schets van het project 100 jaar Grote Oorlog

België heeft een unieke staatsstructuur. Door de zes staatshervormingen tussen 1970 en 2012 zijn heel wat bevoegdheden die oorspronkelijk in handen waren van de Belgische overheid, overgedragen naar de Vlaamse. Enkele van deze bevoegdheden zijn: cultuur (inclusief toerisme), taalgebruik, onderwijs, economie, ruimtelijke ordening (inclusief onroerend erfgoed) en wetenschapsbeleid.¹¹ Men kan dus stellen dat de Vlaamse overheid over de meeste beleidsdomeinen beschikt die betrekking hebben op historische herdenkingen, zoals cultuur, wetenschappelijk onderzoek, onderwijs, onroerend erfgoed en toerisme. In deze context heeft het Vlaams parlement enkele organen opgericht die verband houden met herinneren, zoals het Vlaams Vredesinstituut. Het instituut werd in 2004 opgericht en biedt onderzoek en advies aan het parlement, zonder aan het parlement verantwoording af te leggen. Ten tweede is Vlaanderen actief betrokken bij de samenwerking tussen educatie, herinnering en vrede. Hiervoor werd in 2008 het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie opgericht. Het comité zorgt voor de ondersteuning van leerkrachten en leerlingen met betrekking tot het thema herinneringseducatie.

In 2009 werd het startschot van het Vlaamse herdenkingsgebeuren gegeven. Sinds 2006 ging Vlaanderen met andere landen samenwerkingsverbanden aan en ook de zaden van het herdenkingsproject werden rond deze periode gezaaid. Toch, kwam vanaf 2009 echt schot in de zaak. Op 30 april werd een resolutie ter bevordering van de honderdjarige herdenking goedgekeurd. Er werd nagedacht over de kern van de herdenking. Welke boodschap zou ze uitdragen? Welk centraal thema zou het hele gebeuren overspannen? Toerisme werd aangewezen als de hoofdspeler van de herdenking en verder werd een belangrijke rol toegekend aan cultuur, onroerend erfgoed, wetenschappelijk onderzoek, internationaal beleid, onderwijs en vredeseducatie. Al snel bleek dat het project van de

¹¹ *Vlaams Parlement*. Brussel: Vlaams Parlement, 2013: p. 10 en 14-15.

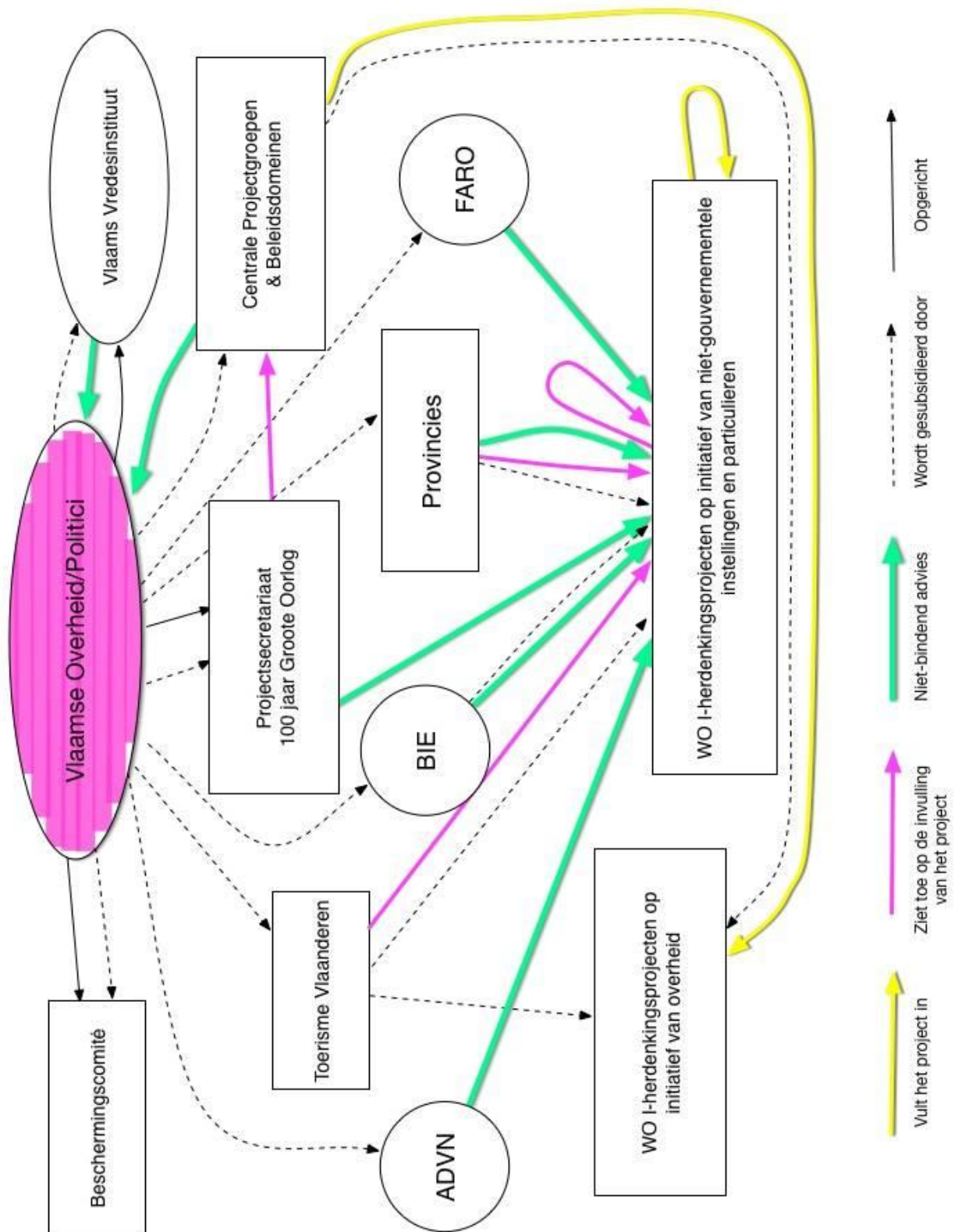
Vlaamse overheid groots zou worden; men wilde *Flanders Fields* internationaal op de kaart plaatsen als dé plaats om de Eerste Wereldoorlog opnieuw te beleven. Twee steunpunten werden naar voren geschoven: de slachtoffers van 14-18 moesten op een respectvolle manier herdacht en in ere worden gehouden en tevens moest een hedendaagse invulling aan de 100 jaar eerder plaatsgevonden oorlog gegeven worden. Deze invulling wordt expliciet gekoppeld aan het vredethema.

In haar resolutie van 2009 stelde de Vlaamse overheid drie doelstellingen die de kern van de herdenking zouden zijn. Ten eerste, de huidige en toekomstige generaties in Vlaanderen in aanraking laten komen met vrede en haar vele implicaties. Ten tweede moet Vlaanderen een trekpleister worden voor WOI-toerisme. Ten derde moet er gestreefd worden naar een aanzienlijke toename van het vredestoerisme in Vlaanderen.¹² De Vlaamse regering heeft hierbij als ambitie humanitaire en internationale projecten uit te werken.¹³

¹² Noppe, Annelien. 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog. Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018).' Afstudeerscriptie Universiteit Gent, 2013: p. 36-43.

¹³ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 2.

Organogram van de instellingen die betrokken zijn bij 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen (voor verdere duiding: zie volgende pagina's)

3.2. Het Projectsecretariaat

De Vlaamse Regering zag al snel dat de herdenking 100 jaar Grote Oorlog meer dan groots zou worden, vandaar dat ze belang zag in een instelling die zich specifiek met deze thematiek zou bezighouden. Op 1 mei 2010 werd het Projectsecretariaat door de Vlaamse Regering opgericht; het is bedoeld als voorbereidend-, opvolgings- en coördinatieorgaan overkoepelend voor alle beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid en als onderdeel van het Departement Internationaal Vlaanderen.¹⁴ Het orgaan wil een overzicht krijgen van verschillende initiatieven over heel Vlaanderen die verband houden met de oorlogsherdenking.¹⁵ Het secretariaat kreeg door een mededeling van de Vlaamse Regering van 23 juli 2010 bevoegdheden op drie domeinen: internationaal, Vlaams en lokaal niveau. Op internationaal niveau is het Projectsecretariaat bezig met het inventariseren van zowel internationale herdenkingsplechtigheden als het promoten van internationale investeringen in Vlaamse herdenkingsmonumenten. Daarnaast werkt het concrete voorstellen uit voor herdenkingsevenementen tussen verschillende landen die zullen plaatsvinden in *Flanders Fields*. In Vlaanderen zorgt het secretariaat voor de aansturing van de Centrale Projectgroep (zie verder). Ook inventariseert het Projectsecretariaat Vlaamse projecten en initiatieven, en geeft ze de projecten suggesties en advies. Op lokaal vlak richt het secretariaat communicatiekanalen in voor gerichte vragen. Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog heeft als een van haar belangrijkste taken de opbouw van een netwerk van actoren in binnen- en buitenland. Dit netwerk wordt gebruikt om projecten te lanceren, te coördineren en te inventariseren. Om zich in te leiden over zowel het grote herdenkingsproject als de verschillende actoren die hierin betrokken zijn, had het secretariaat in 2010 een informatie- en kennismakingsronde met organisaties, verenigingen en beleidsdomeinen georganiseerd. Op deze manier werd ook het Projectsecretariaat zelf aan de verschillende instellingen voorgesteld. Het Projectsecretariaat heeft samen met FARO in 2011 en 2012 respectievelijk een colloquium en een studiedag georganiseerd om provinciale en lokale WOI- instellingen en -projecten te leren omgaan met het beschikbare bronnenmateriaal over de Grote Oorlog.

Het Projectsecretariaat bestaat uit vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid en is verbonden aan het Departement Internationaal Vlaanderen. Pierre Ruyffelaere staat aan het hoofd van de instelling, hij is algemeen coördinator en werd in september 2009 aangesteld. Ruyffelaere wordt bijgestaan door een adjunct-coördinator, Tinne Jacobs; aangesteld in februari 2010. Luc Vandael, adjunct-coördinator en Joke Dieryckx, projectmedewerker, werden aangeworven door Onroerend Erfgoed en zijn gestart op 1 mei 2010.¹⁶ Ondertussen is Luc Vandael vervangen door een andere

¹⁴ Het Departement Internationaal Vlaanderen is een orgaan van de Vlaamse Overheid dat vorm geeft aan de wisselwerking Vlaanderen en het buitenland.

¹⁵ Jacobs, Tinne. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

¹⁶ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 1-21.

medewerker Onroerend Erfgoed. De Vlaamse overheid had het idee om de algemeen coördinator en een adjunct-coördinator uit het Departement Internationaal Vlaanderen te kiezen, de twee andere functies zouden worden ingevuld door Onroerend Erfgoed. Dit is omdat zowel de internationale voorstelling van Vlaanderen als herinneringsplaats van de Eerste Wereldoorlog als de materiële restanten in het oorlogslandschap prominente pijlers bij herdenkingsprojecten zijn. De wervingen uit deze twee departementen maakt duidelijk waar de overheid bij de herdenking het meeste aandacht aan schenkt. Er zijn geen personen aangeworven die actief het beroep van historicus vervullen, wel studeerde Tinne Jacobs geschiedenis.

Als de Vlaamse overheid dit wenst, kan het andere stappen ondernemen dan deze die het secretariaat voorschrijft. Het secretariaat kan dus door de overheid op het matje worden geroepen; maar dit is nog nooit gebeurt. Welke macht heeft het Projectsecretariaat op het praktijkveld? Wat betreft WOI-herdenkingsprojecten op initiatief van de overheid kan het haar stem laten luiden. Bij de verwezenlijking van het Herinneringspark 14-18 en de erkenning van het oorlogslandschap als UNESCO Werelderfgoed (zie verder) heeft het Projectsecretariaat sterk bijgedragen. Herdenkingsinitiatieven die georganiseerd worden door niet-gouvernementele instellingen en particulieren moeten geen rekening houden met de eisen van het secretariaat. Het Projectsecretariaat heeft hier enkel een inventariserende en promotende functie. Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog blijft tot in 2019 bestaan.¹⁷

Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, de Centrale Projectgroep en het Beschermingscomité hebben geen eigen middelen. De individuen die functioneren in deze instellingen krijgen een vergoeding van de Vlaamse overheid, maar de organen hebben geen eigen 'potje' waaruit ze naar believen kunnen putten. Het zijn de beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid die de financiële middelen m.b.t. de herdenking in handen hebben. Deze kunnen zelf beslissen hoeveel ze uitgeven aan projecten over de herdenking van 14-18. Het mag niet vergeten worden dat het ene beleidsdomein een groter financieel aandeel van de Vlaamse overheid krijgt dan het andere. Daarom is het dat bijvoorbeeld het beleidsdomein toerisme meer kan investeren in projecten dan het domein van cultuur. De meeste subsidies die worden uitgedeeld voor WOI-activiteiten komen uit toerisme. Er is geen aparte subsidielijn in het leven geroepen vanuit cultuur, specifiek voor WOI-projecten, wat voor

Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) - Vlaams actieplan. 2012: p. 4-5.

'Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog' *Departement Internationaal Vlaanderen*. Vlaamse Overheid. 8-5-2014 <<http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>.

¹⁷ Jacobs, Tinne. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

toerisme wel het geval is. De provincies, zoals West-Vlaanderen en Limburg, subsidiëren wel lokale herinneringsprojecten.¹⁸

3.3. De Centrale Projectgroep

De Centrale Projectgroep vormt het platform voor de coördinatie van en informatie-uitwisseling over de activiteiten van de Vlaamse overheid in het kader van het herdenkingsproject dat fungeert als adviesorgaan voor de Vlaamse Regering. De Centrale Projectgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid en wordt voorgezeten door de secretaris-generaal van het Departement Internationaal Vlaanderen. De beleidsdomeinen die in de projectgroep zetelen, zijn: (1) buitenlands beleid, (2) cultuur, jeugd, sport en media, (3) economie, wetenschap en innovatie, (4) financiën en begroting, (5) leefmilieu, natuur en energie, (6) landbouw en visserij, (7) mobiliteit en openbare werken, (8) onderwijs en vorming, (9) ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, (10) toerisme, (11) werk en sociale economie, (12) welzijn en (13) communicatie.¹⁹ De beleidsdomeinen zijn in willekeurige volgorde weergegeven; de domeinen werden niet voorgesteld in volgorde van belangrijkheid. Enkele (deelaspecten van de) beleidsdomeinen die erg betrokken zijn bij de vier jaar durende herdenking zijn: toerisme, onroerend erfgoed, onderwijs, buitenlands beleid, cultuur en media.

De Centrale Projectgroep heeft een actieplan opgesteld dat betrekking heeft op alle hierboven vermeldde beleidsdomeinen. Het eerste actieplan werd op 1 april 2011 voorgesteld. Het dient als leidraad voor de uitvoering van het herdenkingsproject 100 jaar Grote Oorlog. Het plan zal steeds actualiseren en verder vorm krijgen. De beleidsdomeinen afzonderlijk moeten om het half jaar verslag uitbrengen aan de Vlaamse overheid over de stand van zaken van het actieplan.²⁰

3.4. Het Beschermingscomité

Dit comité is het derde en laatste orgaan van de Vlaamse overheid dat in het leven is geroepen voor de ondersteuning van herdenkingsprojecten over 14-18. Minister-president Kris Peters gaf het Beschermingscomité de functie klankbord van de Vlaamse Regering bij de verdere ontwikkeling van het herdenkingsproject. De individuen uit het comité kunnen zowel ideeën en voorstellen lanceren als bestaande projecten ondersteunen en promoten. Het Beschermingscomité bestaat uit Lieve Blankaert (fotografe), Frank Dewinne (Goodwill Ambassador voor Unicef België), Jan Fabre (kunstenaar), Jacques Rogge (International Olympic Committee voorzitter), Chris Van den Wyngaert (hoogleraar

¹⁸ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

¹⁹ Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) Vlaams actieplan. 2012: p. 3.

²⁰ Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) Vlaams actieplan. 2012: p. 4.

aan de Universiteit Antwerpen en rechter bij het Internationaal Strafhof), Herman van Rompuy (voorzitter van de Europese raad), Etienne Vermeersch (Ererector van de Universiteit Gent), Marc Vervenne (Ererector van de Katholieke Universiteit Leuven) en Rudi Vranckx (VRT-journalist).²¹ De bekendheid van de ingezetenen en het feit dat zowel de media als de Vlaamse overheid geen verdere vermeldingen maken van dit comité doet vermoeden dat de bekende Vlamingen eerder als uitgangborden voor herdenkingsprojecten fungeren. Het Beschermingscomité heeft dus eerder een holle functie.

Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog heeft over de twee andere organen een coördinerende functie en ziet toe op de werking van de Centrale Projectgroep. De drie instellingen kunnen bij de Vlaamse overheid op het matje geroepen worden, maar in de praktijk gebeurt dit zelden. De functie van het Beschermingscomité is minimaal; in het hele herdenkingsgebeuren heeft het een verwerpelijke functie. Het Projectsecretariaat is een aanspreekpunt voor de Vlaamse overheid, instellingen en personen. Het heeft een actieve bijdrage geleverd bij internationaal gepromote WOI-projecten in handen van de Vlaamse overheid. Echter, het overgrote deel van de projecten krijgen buiten de gouvernementele wereld vorm. Men kan dus niet stellen dat het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog de leidinggevende is binnen 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen. Hetzelfde kan gezegd worden voor de Centrale Projectgroep.

3.5. Projecten met internationale allures opgezet door de Vlaamse overheid

De Vlaamse overheid en haar aanverwante instellingen maken en organiseren enkele activiteiten, evenementen of andere projecten om Vlaanderen te promoten. Het is vooral de Centrale Projectgroep en haar actieplan die hier een actieve speler zijn. De Vlaamse overheid en het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog hebben hierbij een sturende factor. Het Projectsecretariaat heeft vooral een propagerende functie. In vergelijking met het totale aantal projecten is het aantal georganiseerd door de Vlaamse overheid verwerpelijk. In Vlaanderen hebben deze verwezenlijkingen niet dermate grote draagwijdte, maar dit ligt anders in het buitenland. Het zijn immers deze projecten die vooral internationaal naar buiten gedragen worden. Hieronder volgen enkele resultaatproducten; het zijn uiteenlopende producten met specifieke doelstellingen.

3.5.1. Flanders Fields Declaration

Op 11 november 2008 riep minister-president Kris Peeters tijdens de officiële herdenking van de 90ste verjaardag van Wapenstilstand uit om werk te maken van een internationale verklaring, de *Flanders Fields*-verklaring. Geografisch ligt de nadruk op de 50 landen en naties die in *Flanders Fields* hebben

²¹ Noppe, Annelien. 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog. Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018).' Afstudeerscriptie Universiteit Gent, 2013: p. 41-42.

gestreden.²² De verklaring vertrekt vanuit drie principes: (1) duurzame herinnering of *remembrance*, (2) wetenschappelijk onderzoek en (3) sensibilisering en herinneringseducatie. De Eerste Wereldoorlog kan op verschillende manieren in het collectieve geheugen gegrift staan. Het is aan de 50 staten om deze veelzijdige herinneringsperspectieven te onderhouden, in kaart te brengen en te accepteren. Via haar wetenschappelijk luik wil de *Flanders Fields*-verklaring de geïntegreerde geschiedschrijving promoten door de oorlog te bekijken vanuit een holistische benadering. Bij herinneringseducatie, het derde speerpunt, wordt zowel op het grote publiek als op de jeugd gefocust. Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie heeft hierin een belangrijke rol te vervullen.²³

Op 10 november 2011 werd het herdenkingsproject, met onder andere de *Flanders Fields Declaration* officieel voorgesteld aan het buitenland. Het voornaamste doel hierbij was om Vlaanderen internationaal op de kaart te plaatsen. Het ontwerp van de tekst verliep met de nodige commotie. De federale Belgische en Franstalige overheid ontvingen in eerste instantie geen uitnodiging voor de declaratie. Pas in maart 2012 werd hen een uitnodiging gestuurd nadat een Australische ambassadeur weigerde te ondertekenen als de andere Belgische regeringen er niet in betrokken werden. Verder wilde de Franstalige gemeenschap aanpassingen aan het document; de Belgische natie zou er duidelijker moeten in voorkomen. Uiteindelijk ging Vlaanderen akkoord met deze aanpassingen. (NOPPE 2013: p. 44-46 en 97-99)

3.5.2. Internationaal vredessymposium

Op 4 november 2013 werd door de Vlaamse Regering een internationaal vredessymposium georganiseerd, waarop Nobelprijswinnaars voor de vrede werden uitgenodigd. Daarnaast waren ook beleidsmakers, experts en andere aanwezig. Er werd gedebatteerd over verschillende thema's: trauma, gewapende conflicten, natuurrampen en andere. Dit past in het kader van de internationale promotie van Vlaanderen en haar vredesboodschap. Het symposium werd opgebouwd rond het thema '*Science for peace*', waarbij de focus voornamelijk lag op trauma en transformatie. Het symposium vond speciaal vóór de herdenking van 14-18 plaats om het buitenland voor te bereiden op de komende activiteiten die gedurende vier jaar in Vlaanderen zullen plaatsvinden.²⁴

3.5.3. Herinneringspark 14-18

Park 14-18 is een tijdelijke vereniging van het team Geurst & Schulze architecten uit Den Haag en Lodewijk Baljon landschapsarchitecten uit Amsterdam, aangevuld door scenografe Terenja van Dijk uit Antwerpen, stedenbouwkundige Jan de Graaf uit Den Haag, antropoloog Johan Meire uit Halle en hoogleraar stedenbouw Pieter Uyttenhove, verbonden aan de Universiteit Gent. Ook vanuit de

²² *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 10.

²³ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2011: p. 23.

²⁴ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2013: p. 15.

Vlaamse overheid zijn verschillende instellingen betrokken bij het Herinneringspark 14-18: het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, Onroerend Erfgoed, Toerisme Vlaanderen, de provincie West-Vlaanderen en Westtoer.

De essentie van het herinneringspark is om belangrijke landschappelijke sites in de Westhoek in te zetten om het verhaal van de oorlog te vertellen. Om het landschap meer zichtbaar te maken of om het beter te benadrukken werden minimale ingrepen in het landschap aangebracht, zoals het openen van zichtlijnen, de aanleg van paden of de bouw van informatieboxen.²⁵ De afgelopen 100 jaar heeft het landschap ingrijpende transformaties ondergaan; dit heeft geleid tot een vervaging van de landschappelijke structuren. Deze vervaging doet afbreuk aan de belevingswaarde en de herkenbaarheid van het oorlogslandschap. De missie van het Herinneringspark 14-18 is om deze vervaging voor zover mogelijk tegen te gaan om het landschap voor het heden en de toekomst te bewaren.²⁶

3.5.4. UNESCO Werelderfgoed

*'Naast materiële relictten zoals militaire begraafplaatsen, oorlogsgedenktekens, (ondergrondse) verdedigingsconstructies en noodwoningen is het landschap onze belangrijkste laatste getuige.'*²⁷

Naast toerisme heeft onroerend erfgoed een sterke greep op de herdenking. In de beleidsstukken wordt de nadruk gelegd op het oorlogserfgoed. Het erfgoedbeleid kan aan de hand van vier sleutelbegrippen uitgelegd worden: inventarisering, bescherming, beheer en erkenning.

Dit laatste begrip hangt onlosmakelijk vast aan de erkenning van de restanten van het oorlogslandschap in de Westhoek als UNESCO Werelderfgoed. De UNESCO-kandidatuur moet het sluitstuk vormen van een geïntegreerde en gedragen erfgoedstrategie die als doel heeft een blijvende en duurzame verankering van het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog te realiseren. Hiervoor ging Vlaanderen een samenwerking aan met Wallonië en Frankrijk. De Eerste Wereldoorlog was een globaal conflict dat zich voor een groot deel aan het westelijk front heeft afgespeeld, vandaar dat de restanten van het erfgoed universeel erkend moeten worden, aldus de Vlaamse overheid.²⁸ De erkenning als werelderfgoed past opnieuw binnen het idee om Vlaanderen internationaal te promoten als herdenkingsgebied voor de Grote Oorlog. De Vlaamse overheid probeert hiermee de vier jaar durende herdenking te overstijgen. Wanneer het oorlogslandschap werelderfgoed wordt, zou het immers tot ver na 2018 een trekpleister voor toerisme zijn.

²⁵ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2011: p. 35.

Masterplan. Herinneringspark 2014-18. S.p.: Vlaamse Overheid Onroerend Erfgoed, 2012:p. 1-25.

²⁶ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 185.

²⁷ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2011: p. 27.

²⁸ *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2011: p. 33.

Deze projecten maken duidelijk dat de Vlaamse overheid niet het historisch gehalte van de Eerste Wereldoorlog trekt. De oorlog wordt duidelijk voor hedendaagse doeleinden ingesteld. Deze zijn, zoals reeds veelvuldig werd aangehaald: de internationale promotie van Vlaanderen. Dit wordt gedaan door het geweld van de Grote Oorlog te koppelen aan hedendaags conflict. Dit maken de *Flanders Fields*-verklaring en het Vredessymposium duidelijk. Naast internationalisering is erfgoed een tweede pijler van de Vlaamse herdenking. De bescherming van het erfgoed zorgt automatisch voor het bewaren van de herinnering. Het idee voor UNESCO Werelderfgoed-erkenning en het Herdenkingspark 14-18 zijn in dit gedachtegoed ontstaan. Deze internationale promotie is ten bate van twee componenten: politiek en economie.

3.6. Vlaamse actoren

Verschillende organen met een sterke of minder sterke band met de Vlaamse overheid hebben in de Grote Oorlog-pap te roeren. Hoe groot is hun lepel? Om nog even metaforisch te blijven: dienen deze de ingrediënten toe of zorgen ze enkel voor afkruiding?

3.6.1. Toerisme Vlaanderen

Toerisme staat als eerste in de rij wanneer het gaat om de herdenking van 100 jaar Grote Oorlog. Dit herdenkingsproject is niet het eerste door Toerisme Vlaanderen subsidieerde project rond de Eerste Wereldoorlog; reeds eerder gaf het budgetten aan het IFFM en het IJzertorenmuseum. Rond 2003-04 borrelden de eerste ideeën over het herdenkingsgebeuren op, dit is vóór de legislatuur van minister Geert Bourgeois. In 2006 en 2007 liet Toerisme Vlaanderen, in samenwerking met Westtoer (zie verder) een onderzoek uitvoeren naar het toeristische- en belevingsaspect in de Westhoek. Er werd aandacht besteed aan instellingen en factoren die reeds in het veld aanwezig waren. Toch ging de grootste belangstelling uit naar de werkpunten voor de herdenking 100 jaar Eerste Wereldoorlog.²⁹ In 2012 had Toerisme Vlaanderen, in samenwerking met Westtoer een driedelig actieplan opgesteld voor de Vlaamse herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Ten eerste de uitwerking van een attractief, divers en kwalitatief hoogstaand toeristische totaalproduct in de Westhoek. Ten tweede het promoten van de Westhoek als een topbestemming bij uitstek voor het oorlogstoerisme. En ten derde met verschillende partners het WereldoorlogI-toerisme mee coördineren.³⁰

Toerisme Vlaanderen heeft een groot budget in handen voor het coördineren van 100 jaar Grote Oorlog. Hiermee lanceerde het in 2010 het eerste impulsprogramma. Voor toeristische en recreatieve projecten in Vlaanderen werd vijftien miljoen euro uitgetrokken. Instellingen en organisaties konden hun projectvoorstellen indienen, en Toerisme Vlaanderen besliste wie al dan niet gesubsidieerd werd en hoeveel. Hiervoor had Toerisme Vlaanderen een handleiding. Van de 69

²⁹ Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

³⁰ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 101.

ingediende projecten werd beslist 44 van hen financieel te steunen. Eerder werden vijf strategische projecten goedgekeurd; dit zijn het IFFM in Ieper, het Memorial Museum Passchendaele in Zonnebeke, Lijssenthoek Cemetery en Talbot House in Poperinge, het IJzertorenmuseum in Diksmuide en het bezoekerscentrum bij het sluisencomplex aan de Ganzenpoot in Nieuwpoort. Een tweede impulsprogramma met een pot van vijf miljoen euro werd eind 2011 gelanceerd. Tot februari 2012 konden hiervoor projecten worden ingezonden; met dit tweede impulsprogramma worden projecten in 2014 en 2015 gefinancierd. In maart 2014 is een derde en laatste impulsprogramma uitgedragen die initiatieven voor de laatste drie herdenkingsjaren financiert.³¹

De ingediende projecten voor de impulsprogramma's werden aan een aantal criteria getoetst om te beslissen of ze ten eerste subsidies zouden ontvangen en ten tweede hoeveel deze zouden bedragen. Deze criteria werden niet door de Vlaamse overheid opgelegd, maar zijn samengesteld door Toerisme Vlaanderen. Hiervoor putte het wel uit voorstellen en adviezen van andere Vlaamse instellingen zoals het Vlaams Vredesinstituut en CultuurNet Vlaanderen. Uiteindelijk is het toch Toerisme Vlaanderen die de touwtjes in handen heeft. De instelling beslist zelf of het voorstellen van andere organen toepast. Enkele vragen waaraan de projecten worden getoetst zijn: Heeft het evenement een sterk concept dat de Grote Oorlog op een aantrekkelijke en originele wijze benaderd? Hoe sterk is het internationaal potentieel van het evenement? Gaat het evenement door op een toplocatie en is de locatie goed ontsloten? Heeft het project voldoende aandacht voor publieksonthaal en –begeleiding? Lea Winkeler, stafmedewerker Toerisme Vlaanderen, benadrukt dat de insteek van haar instelling volledig los staat van politieke standpunten. Er zijn bijvoorbeeld geen 'Vlaamse' criteria waaraan een project moet voldoen. De activiteit, voorstelling, tentoonstelling of dergelijke moet plaatsvinden in Vlaanderen, maar inhoudelijk zijn er geen maatstaven die het Vlaamse gehalte van een project meten. Het advies van Toerisme Vlaanderen over de initiatieven van de impulsprogramma's wordt overgedragen aan de minister; hij/zij maakt de uiteindelijke beslissing. *De facto* wijkt de minister niet af van deze adviezen. Belangrijke criteria zijn ten eerste de internationale uitstraling van een project, ten tweede de economische factor en ten derde de toegankelijkheid, daarnaast is duurzaamheid een belangrijke speler. Winkeler typeert de invulling van de initiatieven veel meer *grass routes* dan *top down*.³² Hiermee bedoelt ze dat de instellingen en personen die zich hebben ingeschreven voor financiering zelf de vulling van het project maken. Toerisme Vlaanderen heeft een coördinerende functie die de projecten overziet, maar bijna nooit ingrijpt.

³¹ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches*. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012: p. 102-103.

³² Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

Toerisme Vlaanderen wil sterk benadrukken dat het duurzaamheid als een kernwoord ziet in de herdenking van 14-18. Toerisme+ is een concept dat ontworpen is voor de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog. Respect is het fundamentele uitgangspunt bij een kwalitatieve herdenking, meent Toerisme Vlaanderen. Respect voor de gesneuvelden en hun families, maar ook voor het oorlogslandschap. Ten tweede is gastheerschap belangrijk; dit vertaalt zich in een kwaliteitsvol onthaal en inhoudelijke duiding van de verschillende sites. Daarnaast moet de herdenking toegankelijk zijn voor diverse doelgroepen: jongeren, ouderen, laag geschoolden, experts en mensen met een beperking. De meerstemmigheid en gelaagdheid van de geschiedenis moet aan bod komen, om de complexiteit van de Grote Oorlog en oorlog in het algemeen te duiden. Maar ook verdieping is hierbij van belang; er is nood aan wetenschappelijk historisch onderzoek. Herdenkingsprojecten hebben immers altijd een historische basis. Nog een belangrijke factor is de internationalisering. Ten laatste is de vredesboodschap een punt dat uitgedragen wordt door de Vlaamse Regering en Toerisme Vlaanderen. De vredesboodschap is niet enkel belangrijk bij het historische verhaal, maar ook bij het toekomstperspectief. Dit gaat hand in hand met het aanmoedigen van vredeseducatie, conflictbeheersing, pleiten voor diplomatieke oplossingen in internationale conflicten en andere.³³

3.6.2. Westtoer

Westtoer is het toeristisch overkoepelend orgaan van de provincie West-Vlaanderen. Het ondersteunt het toerisme in de regio door koopkracht van buiten de regio aan te trekken en door West-Vlaanderen te promoten op relevante markten. Het ligt voor de hand dat Westtoer zich specifiek richt op het naar buiten dragen van West-Vlaamse attracties en bezienswaardigheden; de Westhoek ligt immers in West-Vlaanderen. Voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog heeft Westtoer een studie uitgevoerd in de Westhoek waarbij gepeild werd naar welke factoren de streek reeds heeft om een gevarieerd publiek aan te trekken en wat nog beter kan. Zowel musea (het IFFM, het IJzertorenmuseum, de Dodengang, het Memorial Museum Passendaele 1917, Bayernwalt en het Talbot House) als begraafplaatsen (Tyne Cot Cemetery in Zonnebeke, Lyssenthoek Military Cemetery in Poperinge en de Duitse begraafplaatsen in Langemark en Vladslo) werden in het onderzoek opgenomen. Er werd zowel gekeken naar het profiel en de motivatie van de bezoekers om herdenkings- en herinneringsplaatsen te bezoeken als naar manieren om het bezoekersaantal op te krikken.³⁴

Westtoer kan projecten in verband met de Eerste Wereldoorlog in West-Vlaanderen financieren; hiervoor krijgt het ondersteuning van Toerisme Vlaanderen en de provincie West-

³³ *Toerisme +. Ethisch en meerstemmig herdenkingstoerisme. 100 jaar Grote Oorlog.* Brugge: Westtoer, 2013: p. 2-3.

³⁴ 'Cijfermateriaal' *100 jaar Grote Oorlog.* Westtoer. 13-5-2014

<<http://www.westtoer.be/nl/kenniscentrum/regios-cijfers/woi-toerisme>>.

Vlaanderen. Momenteel zijn twee edities van Gone West bekend, één voor 2014 en één voor 2015. Gone West is het interregionale herdenkingsproject van de Grote Oorlog in West-Vlaanderen. De initiatiefnemers vertrekken vanuit een historische context en willen een eigentijdse, toekomstgerichte en multidisciplinaire invulling toevoegen. Het resultaat hiervan is voor 2014 vier grootse evenementen. Op vrijdag 17 oktober 2014 wordt in Nieuwpoort tot de Leie 'Lichtfront 2014' georganiseerd; dit is het startschot van Gone West. Tijdens dit openingsweekend wordt de hele Belgische frontlijn met een afstand van ruim 75km door middel van fakkels, vuurwerk, licht en lasers opgelicht. Verder is er in 2014 nog aandacht voor de slag om de IJzer, de val van Diksmuide en het Kerstbestand. Gone West 2015 start met 100 jaar ANZAC day in Zonnebeke en eindigt met een multimediale dansvoorstelling op de Grote Markt in Ieper.^{35 36}

Er zijn nog tal van andere initiatieven waaraan West-Vlaamse projecten deelnemen. Zo is er 'De Grote Oorlog Herdacht' een samenwerkingsproject tussen de Westhoek, Comines-Warneton en de departementen Nord, Pas-de-Calais, Somme en Aisne in Noord-Frankrijk; samen vormen zij het westelijk front. Het landschap van deze gebieden heeft vandaag nog vele oorlogsrestanten. De doelstelling van het samenwerkingsproject is om bij te dragen tot de bewustwording en de promotie van het gemeenschappelijke oorlogsverleden. Dit netwerk zorgt er ook voor dat samenwerking tussen lokale sites en musea gemakkelijker en meer aantrekkelijk wordt. Samen wordt ook gewerkt aan een gemeenschappelijke valorisatie van de oorlogssites, wat samengaat met de erkenning van de oorlogsrestanten als UNESCO Werelderfgoed.³⁷ Er zijn nog talloze andere initiatieven in de provincie, zowel groot als klein, die onmogelijk allemaal besproken kunnen worden.³⁸

³⁵ ANZAC staat voor Australian and New Zealand Army Corps die tijdens de Eerste Wereldoorlog onder andere in de Westhoek vochten.

³⁶ 'Gone West' *Goedgekeurde projecten Impulsprogramma 100 jaar Grote Oorlog 2012*. Toerisme Vlaanderen. 13-5-2014 <<http://www.toerismevlaanderen.be/Impulsprogramma100JaarGroteOorlog#oorlog4>>.

³⁷ 'Doelstellingen' *De Grote Oorlog Herdacht*. 14-18 Herdacht. 13-5-2014.

<<http://www.1418herdacht.be/NL/het-project/de-context/>>.

³⁸ Een overzicht van initiatieven die verband houden met 100 jaar Grote Oorlog vind je op deze website <http://www.flandersfields.be/nl>

3.6.3. FARO

FARO staat voor Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en is actief op het roerend en immaterieel cultureel-erfgoedveld. Het woord ‘faro’ betekent in verschillende talen ‘vuurtoren’, een symbool van waakzaamheid, een baken waarop organisaties en overheden kunnen vertrouwen. FARO draagt door krachtige sensibilisering, bewustmaking, inspiratie en actie bij tot een duurzaam beleid voor het cultureel erfgoed. Het wil zowel kennis verzamelen en verwerken als deze opgedane kennis verspreiden en delen.³⁹ Van de ongeveer twintig werknemers binnen FARO, zijn vier of vijf van hen academisch historisch opgeleid. Voor de kwalitatieve uitbouw en de educatieve werking van het erfgoedorgaan kan het beroep doen op de subsidies van de Vlaamse overheid.⁴⁰

FARO had aanvankelijk in 2009 niet de ambitie om zich te laten omarmen door de herdenking van de oorlog, omdat er reeds een volle agenda aan activiteit in Vlaanderen bestond en de instelling dacht dat het de herdenking geen meerwaarde kon bieden. Er was een project op papier uitgetekend dat uitsluitend over 1913 zou gaan. Uiteindelijk heeft men dit idee gewijzigd omdat ten eerste het 1913-idee niet in de lijn lag van de initiatieven op lokaal vlak; daar wilde men duidelijk inzetten op de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Ten tweede kwam vanuit de lokale sector de vraag of FARO hen wilde begeleiden bij hun WOI-initiatieven.⁴¹

Op 16 juni organiseerde FARO samen met het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog de studiedag ‘100 jaar Grote Oorlog. Erfgoed, herdenking en herinnering’. Door de grote opkomst en de grote vraag naar informatie en vorming beslisten de twee organisaties een vervolgproject in 2012 op poten te zetten, dat in elke Vlaamse provincie zou plaatsvinden. In totaal namen zo’n 350 mensen aan de reeks workshops deel. Het was een bont gezelschap van archivariissen, museummedewerkers, erfgoedconsulenten en –coördinatoren, lokale cultuurbeleidcoördinatoren, erfgoedvrijwilligers, privéverzamelaars, onderzoekers, maar ook deelnemers uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk en de kunsten.⁴² De organisatoren hadden voor deze studiedagen een wisselwerking bedacht. Aan de ene kant zou de studiedag lokale besturen helpen om met het beschikbare bronnenmateriaal over de Eerste Wereldoorlog concreet aan de slag te gaan. Aan de andere kant wilde het colloquium zoveel mogelijk vragen bij de deelnemers opwekken om debatten en discussies te starten. De bedoeling van dit alles was om lokale instellingen notie te geven van een waardige herdenking van de Grote Oorlog, hen inspiratie te geven en hen concreet op weg te helpen.

³⁹ ‘Over FARO’ FARO. 14-5-2014 <<http://www.faronet.be/faro/over-faro>>.

⁴⁰ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

⁴¹ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

⁴² *Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). Verslagbundel van de workshops.* Brussel: Projectsecretariaat en FARO, 2012: p. 3.

Daarnaast is FARO bij andere projecten m.b.t. de herdenking van de Eerste Wereldoorlog betrokken. Het coördineerde een overkoepelend project over het dagelijkse leven tot aan de vooravond van de oorlog, in 1913, genaamd ‘Gemene Geschiedenis’. Het is een handleiding gemaakt door Gregory Vercauteren en Bart De Nil die geïnteresseerden willen inspireren voor onderzoek naar de gewone mens in de periode 1789-1914.⁴³ Er werd hiervoor met diverse groepen erfgoedcellen en collectiebeherende organisaties samengewerkt. Het doel van het project was om een aantal nieuwe thema’s en benaderingen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog te introduceren in het cultureel-erfgoedveld en om minder bekende of ontsloten collecties te valoriseren zodat ze meer gebruiksvriendelijk zouden worden.

Een derde verwezenlijking van FARO dat verband houdt met de Eerste Wereldoorlog is het project ‘Muurkranten’. Deze muurkranten geven een belangrijk beeld van het dagelijks leven tijdens de oorlog in bezet België. De bedoeling was om deze muurkranten te lokaliseren, te inventariseren en te digitaliseren. Om dit te verwezenlijken werd opnieuw samengewerkt met cultureel-erfgoedinstellingen en archieven.⁴⁴ Daarnaast heeft FARO een webpagina speciaal ingericht met WOI-activiteiten in Vlaanderen; in tegenstelling tot andere WO-I databanken is hier ook aandacht voor het leven achter de schermen. Hierop verschijnt ook om de twee weken een nieuwsbericht over de Grote Oorlog. Op driemaandelijks basis publiceert FARO op diezelfde webpagina de stand van zaken over een herdenkingsproject van een lokale erfgoedcel.⁴⁵

Om terug in te gaan op de kook-metafoor: deze hierboven vermelde organen nemen enkel de afkruiding voor hun rekening. Ze verlenen subsidies waar enkele voor de hand liggende eisen aan vasthangen, maar niemand neemt de taak van de praktijk-chef over. Toerisme Vlaanderen en Westtoer zorgen er ook voor dat mensen kunnen proeven van het eindresultaat; dit doen ze door promotie te maken. FARO biedt haar kritische diensten aan; het rijkt een kookboek aan met basistechnieken waarmee iedere keukenprins(es) mee aan de slag kan.

3.7. Lokale en regionale projecten

Zoals het organogram aantoont, heeft de Vlaamse overheid in principe de controle over de invulling van de herdenking. Het is niet zo dat de overheid optreedt bij elk akkefietje. Slechts sporadisch laat de overheid haar stem horen. Dit maakt dat het praktijkveld zelfstandig te werk kan gaan.

⁴³ *Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). Verslagbundel van de workshops.* Brussel: Projectsecretariaat en FARO, 2012: p. 11.

⁴⁴ *100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches.* Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering, 2012: p. 24-35.

Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) Vlaams actieplan. 2012: p. 1-10.

⁴⁵ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

Het is onmogelijk elk initiatief in Vlaanderen dat verband houdt met de Eerste Wereldoorlog hier in kaart te brengen. Daarom volgen hieronder vier projecten in verschillende geografisch verspreide gebieden. Er is een project gestuurd door de provincie, een initiatief van een archiefinstelling, een projectopsomming van een erfgoedcel van verschillende steden en gemeenten en ten laatste een project door een enthousiast amateurhistoricus. De keuze voor deze vier projecten is representatief omdat de drie herdenkingsbenaderingen van Ashplant e.a. aan bod komen: er is aandacht voor de natie (d.i. de provincie Limburg), sociale groepen (de projectgroep BIE en het ADVN) en voor individuen (het project van Stefaan Vandenbussche). Deze verschillende benaderingen betekenen verschillende manieren van omgang met het verleden. Het archief als bron naar het verleden, het erfgoed (zowel materieel als immaterieel) die het verleden 'levend' houdt en geschiedenis als hobby en tijdverdrijf. Ten laatste zijn de instellingen ook geografisch verspreid over Vlaanderen. Voor een volledig overzicht van activiteiten over de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen consulteer je de UiT-databank van CultuurNet Vlaanderen.

3.7.1. Provincie Limburg

De provincie Limburg heeft het initiatief genomen een werkgroep samen te stellen met alle belangrijke actoren uit de provincie, dit is de Stuurgroep Wereldoorlog I onder leiding van het Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed in Limburg. Door het aanreiken van subsidies wil het Limburgs initiatief lokale organisaties aanporren om een project over de Eerste Wereldoorlog uit te werken. Het provinciaal centrum is samengesteld uit verschillende Limburgse erfgoedcellen en projectverenigingen, Heemkunde Limburg, Rijksarchief Hasselt, Provinciale Bibliotheek Limburg, Militair Commando Provincie Limburg, Toerisme Limburg en de Limburgse Raad voor het Cultuurbeleid. Twee specialisten leveren inhoudelijke ondersteuning aan het centrum: Luc Vandeweyer, archivaris van het Algemeen Rijksarchief Brussel en Joost Vaesen, historicus aan de Vrije Universiteit Brussel. Het centrum wil enkel een stuurgroep met coördinerende rol zijn, vergelijkbaar met het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, maar met twee grote verschillen: het Projectsecretariaat heeft over heel Vlaanderen bevoegdheid en kan geen subsidies uitdelen.

De Stuurgroep Eerste Wereldoorlog wil lokale initiatieven in de mate van het mogelijke bundelen om een meerstemmig groots WOI-verhaal van de provincie te bekomen. Het hele project heeft de titel 'Limburg 1914-1918. Kleine verhalen in een Grote Oorlog'. Op de website van de stuurgroep vind je een agenda met een rijk aanbod aan activiteiten, een fotocollectie, een bronnengids, nieuwsitems, publicaties, tips en andere.⁴⁶ Op 22 maart organiseerde Stuurgroep Eerste Wereldoorlog een ontmoetingsdag met verschillende actoren in Limburg. Er was een tweezijdig programma: in de voormiddag werd een bronnenlijst voorgesteld. Het is, meent de stuurgroep, een praktisch instrument voor iedereen die op zoek is naar verhalen die zich tijdens de oorlogsjaren in de eigen gemeente of

⁴⁶ Meer informatie op [www: limburg1914-1918.be](http://www.limburg1914-1918.be)

stad hebben afgespeeld. Bovendien geeft het een overzicht van alle bronnen over de Eerste Wereldoorlog die in de 44 gemeentelijke archieven van de provincie te vinden zijn. De namiddag van de ontmoetingsdag werd ingekleed door interactieve workshops. Enkele thema's waren: Hoe reconstrueer ik het frontleven van een soldaat? Hoe kan ik educatief aan het werk rond de herdenking? Hoe maak ik gebruik van digitale media? In 2010 is de stuurgroep ook begonnen om alle oorlogsmonumenten en –relicten binnen de provincie Limburg te fotograferen en te inventariseren. De herdenkingsmonumenten worden ook ingezet om jongeren vertrouwd te maken met de gebeurtenissen die zich 100 jaar geleden hebben afgespeeld. De monumenten zijn aanwezig in het dagelijks leven van die jongeren, en dit maakt het makkelijker om hen warm te maken voor dergelijke educatieve projecten.

Lokale Limburgse initiatieven kunnen bij verschillende erfgoedinstellingen aankloppen voor financiële middelen: erfgoedcel Haspengouw, erfgoedcel Mijn-Erfgoed en Erfgoedcel Hasselt. Om voor subsidiëring in aanmerking te komen, moeten de projecten aan enkele voorwaarden voldoen. De belangrijkste voorwaarde is dat het initiatief moet aansluiten bij één of meerdere ijkpunten uit de Limburgse oorlogsgeschiedenis tussen 1914 en 1918. Ten tweede moet het project plaatsvinden in de provincie, moet het vernieuwend van aard zijn en moet het minstens een regionaal belang hebben. Zowel (inter)lokale publieksrechtelijke instanties (zoals de gemeente of een intergemeentelijk samenwerkingsverband), als privaatrechtelijke instanties zonder winstoogmerk en ook feitelijke verenigingen (bijvoorbeeld heemkundige kringen of oud-strijdersverenigingen) kunnen hun WOI-project bij de Limburgse stuurgroep indienen.⁴⁷

3.7.2. ADVN

In 1984 werd het ADVN (Archief en Documentatiecentrum voor Vlaams Nationalisme) in Antwerpen opgericht met een privaatrechtelijk statuut, gesubsidieerd door de overheid, dat een tweedelige doelstelling kreeg. Enerzijds wou het een onthaal- en bewaarcentrum voor private archieven zijn, anderzijds wilde het een wetenschappelijke titel ambiëren. Het ADVN is een volledig onafhankelijk archief en onderzoekscentrum, erkend door de Vlaamse Gemeenschap als landelijk cultureel archief. Het verzamelt, bewaart en beheert erfgoed omtrent de Vlaamse beweging in een brede context. De archiefinstelling voert projectmatig wetenschappelijk onderzoek uit. Door het organiseren van colloquia, tentoonstellingen en rondleidingen begeeft het ADVN zich op het publieksdomein.⁴⁸

De initiatieven die het ADVN neemt rondt het thema van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog zijn vooral gericht op de participatie en ondersteuning van bestaande activiteiten van andere Vlaamse instellingen. Archivaris Tom Cobbaert meent dat er in 2014 een dermate *overkill* aan

⁴⁷ *Limburg 1914-1918. Kleine verhalen in een Grootte Oorlog. Inspiratiegids.* Hasselt: provincie Limburg, 2012: p. 3-39.

⁴⁸ 'De instelling. Missie en werkveld.' *ADVN*. 16-5-2014 <<http://www.advn.be>>.

WOI-projecten is, dat je als relatief kleine instelling onmogelijk kan uitblinken met een eigen initiatief. Vandaar dat het archief zich aansluit bij reeds opgerichte projecten. Zo is er ten eerste de deelname van het archief aan een groot digitaliseringsproject, ‘Nieuws uit de Grote Oorlog’. Naar schatting 10% van de meer dan 300.000 te digitaliseren pagina’s is afkomstig uit de collectie van het ADVN.⁴⁹ Verder organiseert het Vlaamse archief een intern digitaliseringsproject waaraan een artikel en een kleine (web)tentoonstelling verbonden zijn. De stukken die gedigitaliseerd worden zijn een uitgebreide collectie prentbriefkaarten, waarbij het vaak gaat om persoonlijke correspondentie tussen de soldaten en het thuisfront. Als derde en laatste was het ADVN betrokken bij de herinrichting van het IJzertorenmuseum in Diksmuide.⁵⁰

3.7.3. BIE

De projectgroep BIE is een intergemeentelijk samenwerkingsverband tussen zeven gemeenten uit midden West-Vlaanderen: Hooglede, Ingelmunster, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden. De voornaamste doelstelling van de projectgroep is om de inwoners meer vertrouwd te maken met hun cultuur en erfgoed. De projectgroep BIE heeft drie onderverdelingen: de erfgoedcel TERF, de bibliotheekgroep BROERE en de dienst onroerend erfgoed RADAR. In de projectgroep zijn verschillende historici en archeologen actief.⁵¹

De intergemeentelijke projectgroep zet sterk in op de Eerste Wereldoorlog. Op 15 mei 2014 organiseerde het een studiedag ‘Ereteken of litteken? De Grote Oorlog anders bekeken’. Net zoals bij de andere WOI-projecten van BIE is het centrale thema het dagelijkse leven tijdens de bezetting, net achter het front. De studiedag werd ingevuld door lezingen van diverse actoren van historische instellingen, workshops en debat. De projectgroep maakte ook een toeristisch project, in samenwerking met Toerisme Leiestreek en gefinancierd door Toerisme Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen. Het eindresultaat hiervan is een mobiele applicatie met vier auto- en zeven wandelroutes over het leven in bezet gebied. Binnenkort verschijnt ook een éénmalig WOI-magazine dat de oorlog vanuit een hedendaagse blik benaderd. BIE heeft tevens een subsidiereglement voor de Eerste Wereldoorlog uitgeschreven, waardoor projecten uit de streek een financiële bijdrage kunnen ontvangen. Dit geld komt uit de overschotten van projecten van vorige jaren. De erfgoedcel TERF heeft samen met Erfgoedcel Meetjesland en Erfgoedcel Land van Dendermonde een educatief project uitgewerkt over het dagelijks leven van kinderen in bezet gebied. Zo is er een lespakket voor kinderen uit het vijfde en zesde jaar basisonderwijs. De bedoeling van dit pakket is om kinderen te laten

⁴⁹ Meer informatie op www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be

⁵⁰ Cobbaert, Tom. Correspondentie per mail, 24-3-2014.

⁵¹ ‘Over BIE’ *projectgroep BIE*. 16-5-2014 < <http://www.bienet.be/over-bie>>.

kennismaken met de leefwereld van kinderen uit hun gemeente tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁵² In oktober wordt een soortgelijke website in vier talen voor een volwassen publiek gelanceerd.⁵³

3.7.4. Vrouwen in de Eerste Wereldoorlog

Stefaan Vandenbussche is medewerker bij het Vlaams Parlement en enthousiast amateurhistoricus. Enkele jaren geleden begon hij een project over ‘Vrouwen in de Grote Oorlog’. De Eerste Wereldoorlog heeft altijd in het teken gestaan van het sterke geslacht: de man, aldus Stefaan Vandenbussche. Als vrouwen belicht worden, is dit vanuit een rouwende functie voor de overleden familieleden. Uitgezonderd vrouwenarbeid in fabrieken, is maar weinig aandacht besteed aan de sterke, geëmancipeerde vrouw. Het belang van de Eerste Wereldoorlog voor de vrouwenemancipatie wordt vandaag door historici genuanceerd. Dit neemt niet weg dat de oorlog een invloed had op een aantal familiale waarden, de relaties tussen mannen en vrouwen in het gezin en de plaats van het kind in de samenleving.

Dit zette Stefaan Vandenbussche aan om onderzoek te voeren naar de nu eens schrijnende dan weer humoristische verhalen over vrouwelijke protagonisten in die oorlog. Dit onderzoek leidde tot avondlezingen die dhr. Vandenbussche in culturele centra over heel Vlaanderen voert. Een elftal vrouwen komen in deze vertellingen aan bod, waaronder Käthe Kollwitz, Duits kunstenares die haar zoon aan de oorlog verloor en voor de Duitse begraafplaats in Vladslo een beeldhouwwerk maakte. Gabriëlle Petit, een tweede vrouw uit de lezingen van dhr. Vandenbussche, was een Belgische verzetsheldin uit Doornik die werd veroordeeld en terechtgesteld door de Duitse militaire rechtbank. Mairi Chisholm en Elsie Knocker, twee Britse vrouwen, trokken bij het aanbreken van de oorlog het kanaal over en werden ambulancier.⁵⁴

De heer Vandenbussche heeft reeds lang voeling met de Eerste Wereldoorlog. Als kind vertelde zijn gootmoeder oorlogsverhalen; deze zijn hem altijd bijgebleven. Het was een van de aanleidingen om zelf een onderzoekje over die oorlog te starten.

⁵² Meer informatie op www.kindereninbezetgebied.be

⁵³ Noppe, Annelien. Mondeling interview. Gent, 4-4-2014.

Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). Verslagbundel van de workshops. Brussel: Projectsecretariaat en FARO, 2012; p. 18.

⁵⁴ *Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). Verslagbundel van de workshops.* Brussel: Projectsecretariaat en FARO, 2012; p. 30.

Vandenbussche, Stefaan. Correspondentie per mail, 17-5-2014.

3.8. Epiloog

Dit hoofdstuk toont aan dat een warboel bestaat aan verschillende initiatieven, zowel op particulier- als overheidsinitiatief. De vraag voor de herdenking komt vooral van onderuit. Lokale instellingen, gemeentes, parochiale centra, toneelgroepen of individuen voelen dat de herdenking van de Grote Oorlog niet onopgemerkt voorbij kan gaan. Ook de overheid viel dit op; vandaar dat het reeds in 2009 effectief van start ging met de herdenking. Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog wil een overzicht bieden van alle initiatieven op verschillende niveaus in Vlaanderen. Echter, dit is een onmogelijke taak. In feite hebben de *grass routes* een groter zeggingskracht dan de bovenkant van de piramide. Deze bovenkant (de overheid en haar instellingen) geven subsidies die verbonden zijn aan enkele voorwaarden en in principe kan de overheid een project aanpassen, maar de praktijk ziet er anders uit. De lokale instellingen beslissen zelf over de invulling van het project. Indien ze dit wensen, kunnen ze de hulp inroepen van experts zoals de erfgoedinstelling BIE, FARO, het ADVN of de provincies. Deze instellingen bieden hun expertise en kennis aan voor een gelaagde invulling van de herdenking, maar kunnen geen bindende invloed uitoefenen. Het is wel degelijk het praktijkveld dat beslist. Het gevolg hiervan is dat niet zoiets bestaat als dé (Vlaamse) herdenking van de Grote Oorlog 14-18. Elk niveau heeft een verschillende manier van herdenken waarbij het zelf beslist wat centraal te stellen en waar de klemtoon te leggen.

4. GEMENGDE GEVOELEN BIJ DE HERDENKING 100 JAAR GROOTE OORLOG

4.1. De maatschappelijke rol van historici

De functie van de historicus in de herdenking 100 jaar Grote Oorlog en de vraag of deze warempel al mag meespelen, is een niet te ontwijken stellingen binnen de hele herdenking. Vooraleer de kritieken en tegenargumenten van historici besproken worden, staan we stil bij de rol van de historicus in de maatschappij. Wie denkt dat dit een evidentie is, heeft het helemaal mis. Aan de ene kant zijn er geschiedkundigen die koppig ijveren voor een sterke, op kennis gestutte, deelname van historici in maatschappelijke debatten, vertrouwenscommissies, museale tentoonstellingen, televisiereportage en dergelijke. De rol van de historicus is in deze opvatting die van de alwetende man of vrouw die waakt over een correcte en gelaagde voorstelling van het verleden. Daartegenover staan critici die het nut van de samenwerking tussen academisch geschoolde historici en de praktijkwereld niet inzien. De historicus kan zich maar beter buiten de maatschappij houden, stellen ze. Enkel op deze manier kan de criticus een 'objectief' oordeel vellen. Tussen deze twee uitersten zit een veelheid aan tussenposities. Bijvoorbeeld: de historicus mag of moet actief zijn in het praktijkveld, maar hieraan moeten voorwaarden verbonden worden.

Herinneren is geen toegangspoort tot kennis, opperen de 151 historici die in 2006 een manifest tegen de vermaatschappelijking van geschiedenis ondertekenden. Deze historici waren wantrouwig voor de aandacht van de overheid en de media voor het verleden. Het is van belang een breed publiek attent te maken voor het belang van geschiedenis, maar dit moet op een juiste en gelaagde manier gebeuren, zo stellen de historici. De wetenschappelijke discipline staat op zichzelf, ze staat los van politieke motieven. Dit komt echter in het gedrang wanneer niet-professionelen geschiedenis inzetten voor eigen belang. Ook gaat het wetenschappelijk onderzoek er niet op vooruit wanneer de media-aandacht voor geschiedenis groeit. Het is een goede zaak dat historici als experts opgeroepen worden bij onderzoekscommissies en toegang krijgen tot archieven. Maar dat deze archieven niet meer toegankelijk zijn na het onderzoek is in tegenspraak met de historische methode. Deze impliceert het ontbreken van wederzijdse controle van de bevindingen en kritiek, debat en interpretatie. Wat de historici vragen aan de politieke overheden is om niet aan overacting te doen. (Geschiedenis is meer 2006: p. 50) In het feit dat historici de herdenking 100 jaar Grote Oorlog niet leiden, zien deze historici problemen en gevaren. De prominente rol van de overheid doet vermoeden dat politieke motieven in de herdenking sluipen.

In de naoorlogse periode was het contact tussen de historicus en de samenleving een vanzelfsprekendheid. Hoewel er toen ook al spanningen ontstonden tussen de wetenschappelijke opstelling van de historicus en zijn publiek, was de rol van de historicus vrij groot en genoot deze respect en vertrouwen. De historicus stond niet enkel in het verleden, maar moest een boodschap van

vrede, democratie, pluralisme, wereldburgerschap en Europa overdragen naar de hedendaagse samenleving.

Gita Deneckere merkt vanaf de jaren '70 van de twintigste eeuw een drastische daling in het maatschappelijke belang van het historische optreden op. Verwetenschappelijking en specialisatie zonderden de geschiedwetenschap steeds meer af van het maatschappelijke toneel. Vanaf de jaren '90 neemt deze tendens enkel nog toe. In de media en in musea moet de historische kennis steeds meer plaats maken voor persoonlijke perspectieven. In plaats van de alleswetende verteller opteert men nu eerder voor een ooggetuige of nazaat. Jo Tollebeek is het hiermee eens; in de snel evoluerende wereld kan de geschiedenis zichzelf geen gidsrol meer toekennen. Toch zijn de twee historici het over een cruciaal punt oneens: daar Deneckere streeft naar een herankering van de historicus in de maatschappelijke wereld, plaatst Tollebeek zich faliekant tegen dit idee. Deneckere wil het contact met het publiek herstellen en zoekt naar de mogelijkheden die in de herinneringsfunctie en in de erfgoededucatie vervat zitten. Tollebeek ziet meer heil in een kritisch optreden, ver verwijderd van de samenleving.

Rudi Van Doorslaer probeert een oorzaak te vinden voor het laag percentage historische participatie. Hij schrijft dit toe aan de media, meer bepaald aan het feit dat die nog weinig plaats voor hen vrijmaken. Van Doorslaer stoort zich ook aan de overheidstussenkomst waar de geschiedenis in het oorlogsherinneringsproces mee geconfronteerd wordt. Historici als Pieter Lagrou en Jo Tollebeek vinden dat de historicus geen rol heeft binnen het publieke herinneringsgebeuren. Dirk Luyten en Gita Deneckere zien licht aan het eind van de duistere tunnel. Maar dit mag niet in het gedrang komen van de kritische en afstandelijke blik van de historicus. (De maatschappelijke rol 2010: p. 8-9) Een wetenschappelijk arrangement en het toepassen van haar resultaten in het praktijkveld is hun motto.

De weinige betrokkenheid van de historicus bij hedendaagse grootse herinneringen lijkt op te gaan voor de casus van de herdenking 100 jaar Eerste Wereldoorlog. Op het hoogste niveau zijn geen historici actief die de historische methode uitdragen naar instellingen, politici en praktijkmensen. Hieronder wordt dit verder uitgespit. Is de historicus effectief onderbemand in de vier jaar durende herdenking of moet men verder kijken? Moet men kijken naar de initiatieven in het praktijkveld van historische instellingen? Hoofdstuk vier maakt een overzicht van de diverse standpunten, visies en opinies met betrekking tot de Vlaamse herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Andere thema's naast de betrokkenheid van historici zijn de Vlaamse geladenheid van de herdenking, het principe van vermarkting, de inzet van de Westhoek als belevingsplek voor de oorlogsherinnering en de (te) grote hoeveelheid aan WOI-producten. In hoofdstuk vijf worden deze aan te kaak gesteld en lijnrecht tegenover elkaar geplaatst.

4.2. *Flanders Fields* als uitgangsbord

Flanders Fields is een sterk merk. Dit is een van de belangrijkste uitgangspunten die Vlaams minister-president Kris Peeters en minister van onder andere toerisme en erfgoed, Geert Bourgeois, uitdragen. Misschien wel de belangrijkste doelstelling van de vier jaar durende herdenking is het verder versterken en uitdragen van dit merk. Vlaanderen moet dé plaats worden waar ‘oorlogstoeristen’ met interesse voor de Eerste Wereldoorlog naartoe trekken.

4.2.1. Een Belgisch en geen Vlaams leger

Historici als Bruno De Wever en Sophie De Schaepdrijver vragen zich af waarom bij de 100ste verjaardag van de Eerste Wereldoorlog altijd sprake is van een Vlaamse, en geen Belgische herdenking. Dit is zelfs een anachronisme; 100 jaar geleden bestond niet zoiets als een Vlaams leger of een Vlaams vaderland. De Belgen streden collectief om de Duitse bezetter uit hun land te drijven. Waarom kan die 100ste verjaardag ook niet collectief, over heel België gevierd worden?

Waarom heeft men het telkens over Vlaanderen en niet over België? Is dit door de staatsvormingen die stapsgewijs bevoegdheden van de federale overheid hebben afgesnoept ten voordele van de Vlaamse? Is er sprake van een Vlaamse cultuur die al dan niet gestut wordt door het verleden, door mythes? Wordt het merk Vlaanderen gepromoot om politieke belangen, die Vlaanderen misschien onafhankelijkheid kunnen geven? Of is de herdenking een economisch middel om Vlaanderens inkomsten uit toerisme en hieraan gekoppeld werkgelegenheid te verhogen?

In tegenstelling tot wat de Vlaamse herdenking doet vermoeden, vocht het merendeel van de Vlaamse soldaten om hun Belgische geboortegrond te bevrijden, aldus Sophie De Schaepdrijver. Ook vindt De Schaepdrijver het pacifistisch discours en het ideaal van Vlaanderen als slachtoffer van zinloos geweld larm. De oorlog ging wel degelijk om iets zeer concreets: het terugdringen van Duitslands militaire veroveringen. Wanneer je zegt dat de oorlog compleet zinloos was, doe je je voorouders tekort. De Eerste Wereldoorlog heeft wel degelijk iets positiefs voortgebracht: lees- en schrijfvaardigheden voor Vlaamse soldaten, de eerste grote internationale voedselhulp en werklozenondersteuning. (DE SCHAEPDRIJVER 2014: p.17) Ook heeft ze kritiek op het misbruik van het oorlogserfgoed door minister Bourgeois voor het bestendigen van de Vlaamse natie. Er is niets mis met wat mythevorming, haalt ze aan, maar die moet gerechtvaardigd zijn. (De geschiedenis is geen fictiereeks 2013: p. 6) De waarheid heeft ook haar rechten. Geert Bourgeois doet alsof België niet eens bestond. (DE BOECK 2013: p. 7) Bruno De Wever is dezelfde mening toegedaan: geschiedenis wordt in het hele project ingezet als schaamlapje voor allerhande (politieke) belangen. De Vlaamse regering gebruikt de herdenking van de Eerste Wereldoorlog naar hartenlust om aan natieopbouw te doen. Nico Wouters gaat nog een stapje verder, hij heeft het gevoel dat de Vlaamse regering doelbewust niet in een wetenschappelijke onderbouw wil investeren, in tegenstelling tot initiatieven op federaal en Waals vlak, en dit om de Vlaamse identiteit schaamteloos te versterken. (VAN DRIESSCHE 2011: p. 24)

Het is een spijtige zaak dat de klemtoon van het project op erfgoed en toerisme in plaats van op geschiedschrijving ligt, maar gedane zaken nemen geen keer. (DE BOECK 2013: p. 7) Een gemiste kans, vindt De Schaepdrijver, men zag al decennia op voorhand de 100ste verjaardag komen. Jammer genoeg is niet goed nagedacht over de invullingen en betekenissen van de herdenking. Zo konden in een vroeg stadium historici als zichzelf aangesproken worden voor een 'juiste' benadering, maar hier speelde de Vlaamse overheid niet op in. (DE SCHAEPDRIJVER 2014: p. 16)

Marnix Beyen stelt dat het Belgische collectieve geheugen in de twintigste eeuw aan de kant werd geschoven door het Vlaams-nationalisme. De zwakke Belgische staat was voor het Vlaams-nationalisme een gunstige situatie om aan populariteit te winnen. Beyen beargumenteert zijn stelling door te tonen hoe het nationalisme in Vlaanderen gebeurtenissen uit de Grote Oorlog naar haar hand heeft gezet. Beyen vertelt hoe een verhaal over het overlijden van de twee broers Van Raemdonck aan het front gebruikt werd om de Belgische staat in een slecht daglicht te plaatsen. De twee Franskundige soldaten werden, zo stelt de mythe, de dood ingejaagd door Waalse officieren die enkel in het Frans bevelen gaven. Zo was het verhaal niet enkel een verheerlijking voor Vlaanderen (deze soldaten offerden immers het grootste offer, hun leven, voor Vlaanderen), maar ook een aanklacht aan het adres van de Belgische staat. De Vlaamse mythevorming stut zich door dergelijke verhalen die teruggaan tot de Middeleeuwen. (BEYEN 2011: p. 32-44) Bart De Wever, partijvoorzitter van de N-VA (Nieuw-Vlaamse Alliantie) en burgemeester van Antwerpen, betreurt de demythologisering in het geschiedenisonderwijs. De mythe vertelt soms meer dan de waarheid, zo stelt De Wever. De mythe bestendigt hedendaagse situaties en versterkt de collectieve identiteit en het samenhangsgevoel. Onder een deconstructie van deze verhalen zou de Vlaamse identiteit het zwaarste lijden. (AERTS 2012, p: 20) De vraag of geschiedenis gebruikt mag worden als product voor de bestendiging van de hedendaagse maatschappij dringt zich op. Kan de historische discipline haar kritische blik en waarheidsstreven behouden wanneer het zich in de samenleving begeeft? Deneckere stelt van wel: het is de taak van de historicus om politici die de geschiedenis gebruiken om hun groot gelijk te halen, te ontmaskeren. Zeker als diezelfde politici zich op de koop toe op hun gezag van historicus beroepen. (DENECKERE 2012, p: 20) Publieksgeschiedenis gaat hand in hand met herinnering, het actualiseren van het verleden, maar de media-aandacht voor de verjaardag van een oorlog helpt het historisch onderzoek uiteindelijk niet vooruit, zo stellen de 151 historici. Historici mogen zich op het publieke terrein begeven, maar moeten steeds oplettend zijn voor politieke doeleinden. (Geschiedenis is meer 2006: p. 50)

4.2.2. *Mind the gap.* Het verschil tussen het politieke klimaat en het praktijkveld

De kritiek van historici op het Vlaamse karakter van de 100ste verjaardag van 14-18 vindt Annelien Noppe, projectcoördinator BIE, ongenueanceerd. Er is een verschil tussen het politieke discours en het praktijkveld. Als medewerker WOI-projecten bij erfgoedcel BIE, heeft Noppe nooit gehoord van Vlaamse criteria waaraan de publieksproducten moesten voldoen. In de praktijk merk je niets of

weinig van het politieke discours. Dé herdenking bestaat niet, elk niveau heeft een verschillende manier van herdenken. Om dus het praktijkveld te bestuderen door het gebruik van politiek beslissingen, vindt Noppe ongehoord.⁵⁵ Ook Gregory Vercauteren, stafmedewerker lokaal cultureel-erfgoedbeleid FARO, en Piet Chielens, coördinator IFFM, zijn het met Noppe eens. Het is tevens het praktijkveld die de invulling van de herdenking maakt, de (instellingen van de) Vlaamse overheid hebben/heeft enkel een toezichhoudende, propagerende en subsidiërende functie.

Vercauteren heeft geen weet van programma's die als voorwaarde voor subsidiëring van een instelling van de Vlaamse overheid te horen kregen dat het project zich meer Vlaams moest oriënteren. Tevens maakt Vercauteren een onderscheid tussen erfgoed- en toeristische projecten. Daar deze tweede voornamelijk gericht zijn op het trekken van grote aantallen bezoekers, wordt bij de eerste groep het verzamelen, bewaren en uitdragen van (im)materieel erfgoed benadrukt. Het is vooral de toeristische sector, en niet het erfgoed en de geschiedenis, die het merk Vlaanderen wil promoten.⁵⁶

*'In de dertien [inmiddels zestien, anno 2014] jaar dat ik dit museum leid, heb ik nog nooit de druk gevoeld om me 'Vlaams' op te stellen. Integendeel. Een paar jaar geleden hadden we een tentoonstelling over Belgische vluchtelingen.'*⁵⁷

Volgens Lea Winkeler, stafmedewerker Toerisme Vlaanderen, heeft de Vlaamse overheid geen criteria opgesteld waar projecten die in aanmerking kwamen voor subsidies voor Toerisme Vlaanderen aan moesten voldoen. Er kan vanuit het parlement of vanuit de regering een verzoek komen waar het toerisme rekening mee hoort te houden, maar deze hebben geen politieke stempel. Toerisme Vlaanderen is in de eerste plaats op zoek naar projecten die een economische en culturele meerwaarde vervullen. Zowel de Vlaamse overheid als Toerisme Vlaanderen hanteren geen 'Vlaamse' criteria om subsidies uit te delen. Toerisme Vlaanderen heeft weliswaar een verlangelijst, maar deze is niet politiek getint.⁵⁸

Op de vraag waarom Vlaanderen zo nadrukkelijk het initiatief neemt, antwoordt Piet Chielens: De reden is simpel. De bevoegdheden die ingezet kunnen worden bij een herdenking zijn bijna allemaal overgeleverd aan de gewesten en gemeenschappen. Het gaat hier over toerisme, cultuur, erfgoed en wetenschappelijk beleid. De federale overheid kan enkel met haar defensie ministerie een speler zijn in de herdenking. (VAN DRIESSCHE 2011: p. 24)

Gregory Vercauteren vraagt zich af of er een verband bestaat tussen de Vlaamse herdenking van de Grote Oorlog en de Vlaamse en federale verkiezingen in 2014, het startjaar van de

⁵⁵ Noppe, Annelien. Mondeling interview. Gent, 4-4-2014.

⁵⁶ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

⁵⁷ Citaat van Chielens, Piet, geciteerd naar VAN DRIESSCHE 2011: p. 24.

⁵⁸ Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

herdenking. (VERCAUTEREN 2013: p. 343-344) Volgens Van Alstein die verbonden is aan een onafhankelijk Vlaams instituut, het Vlaams Vredesinstituut, is van geen link sprake. De overheid is reeds in 2007 begonnen met de planning voor het herdenkingsproject, ruimschoots voor de verkiezingen van 2014. Vlaanderen probeert zich inderdaad (internationaal) te profileren, maar doet dit niet om Vlaamsgezinde partijen een hoog aantal stemmers te doen krijgen.⁵⁹

4.3. Herdenking zoekt historici

4.3.1. Het ontbreken van een wetenschappelijk comité

De Waalse regering heeft voor het verdiepen en het overdragen van historische kennis een stuurgroep geïnstalleerd onder leiding van historica Laurence van Ypersele. (VERCAUTEREN 2013: p. 345-346) Ook de federale regering heeft een comité in het leven geroepen dat waakt over een juiste invulling van de herdenking. Paul Breyne, de voormalige gouverneur van West-Vlaanderen, is op 23 maart 2012 benoemd tot commissaris-generaal voor de Belgische herdenking van de Eerste Wereldoorlog. In het comité zit o.a. historicus Antoon Vrints. (ANDRIES 2013: p. 50). In 2012 installeerde de Vlaamse regering een Beschermingscomité, dat ideeën en voorstellen kan maken voor de uitwerking van herdenkingsactiviteiten, maar geen enkele historicus zetelt in dit comité. Wel bestaat er een wetenschappelijk comité, dat opereert binnen het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO). In dit fonds zijn academische historici wel welkom. Het comité moet waken over het wetenschappelijk gehalte van het herdenkingsprogramma. Het spijtige is dat het comité enkel uitspraken mag maken met betrekking tot wetenschappelijk onderzoek; het heeft geen stem over andere domeinen. (VERCAUTEREN 2013: p. 345-346)

In tegenstelling tot België en Wallonië, heeft Vlaanderen geen wetenschappelijk comité met grote draagwijdte opgericht met specialisten voor de Eerste Wereldoorlog. Dit vinden veel historici een spijtige zaak. Bruno De Wever maakt de opmerking dat elk bestuursniveau zijn eigen oorlog zal kennen.⁶⁰ Dit in tegenstelling tot hoe het 100 jaar geleden was, wanneer het Belgisch patriotisme triomfeerde en de Belgische soldaten gewoon wilden doorvechten om de oorlog te winnen. (VAN HUMBEEK en PAULI 2013, s.p.) Sophie De Schaepdrijver zou volgens velen een ideale adviseur zijn om het Vlaamse herdenkingsbeleid vorm te geven. Toch werd ze niet door de Vlaamse overheid gecontacteerd. Spijtig, vinden heel wat historici en De Schaepdrijver, want de herdenking zou er zo meer gecoördineerd hebben uitgezien. (De geschiedenis is geen fictiereeks 2013: p. 6) Daarnaast oppert De Schaepdrijver voor de stimulatie van wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog. We weten vandaag veel over die oorlog, maar heel wat terreinen blijven ongekend. Ook stelt iedere generatie haar eigen vragen, waarop nieuwe antwoorden ontspruiten. We

⁵⁹ Alstein, Van Maarten. Schriftelijke communicatie, 15-5-2014.

⁶⁰ Wever, De Bruno. 'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog: de herdenking als hol vat' MO. 2/6/2014 <<http://www.mo.be/artikel/honderd-jaar-eerste-wereldoorlog-de-herdenking-als-hol-vat>>.

moeten met zijn allen in die stoffige archieven duiken, zo luidt het motto van De Schaepdrijver. (SCHRAUWEN 2014: p. 16)

Wanneer aan minister Bourgeois gevraagd werd waarom geen historisch wetenschappelijk comité bij het startschot van de herdenkingsinitiatieven in 2009 werd opgericht, probeerde hij de vraag te ontwijken. Hij meende dat op het praktijkniveau voldoende historici actief en betrokken zijn. Hij haalde Sophie De Schaepdrijver aan als conservator van een tentoonstelling over het leven in bezet gebied in Brugge. Maar een duidelijk antwoord op de vraag voor het niet oprichten van een ondersteunend wetenschappelijk comité bleef uit. (BERVOET 2013: p. 7) Vercauteren stelt dat het parlement niet met een stem spreekt. Er zijn binnen het parlement verschillende meningen over de betrokkenheid van historici en de invulling van de herdenking. (VERCAUTEREN 2013: p. 343-344) Ook Annelien Noppe heeft het in haar masterscriptie over de meningsverschillen in parlementaire kringen. Parlements lid Bart Caron (Groen) vroeg zich af of historici en wetenschappers een bijdrage moeten leveren aan het project. Dit wees minister Bourgeois van de hand door de projecten op te noemen waar wetenschappers bij betrokken zijn. Thomas Baum, directeur van het Vlaams Vredesinstituut, wilde een conferentie organiseren waarop historici konden debatteren over de herdenking en de aanpak van de verschillende politieke overheden. Bourgeois is hier echter niet verder op ingegaan. (NOPPE 2013, p. 86-88) Deze anekdotes tonen aan dat de ministers toch een beslissende stem hebben bij de vorming van de grote lijn van het herdenkingsbeleid. Uiteindelijk heeft dit geen dermate grote invloed op de projectuitwerkingen in het praktijkveld. Maar het had voor historici wel veel uitgemaakt als naar hun smeekbede werd geluisterd en effectief een overkoepelend historisch comité werd opgericht. De vraag stelt zich of dit een wezenlijk verschil zou uitgemaakt hebben in de inrichting van 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen op het laagste niveau. Logischerwijze zou meer geld vrijgemaakt zijn voor wetenschappelijk onderzoek. Maar of de publiekshistorische instellingen hierdoor anders zouden gehandeld hebben, wordt betwijfeld.

4.3.2. Historici in het praktijkveld

Volgens Van Alstein, medewerker van het Vlaams Vredesinstituut, kan de Vlaamse overheid een (politieke) boodschap van vrede uitdragen. Maar dit kan ze enkel door naar het verleden, en niet naar het heden, te kijken. Historici moeten waken over het buiten houden van anachronismen en a-historische verhalen. Als de geschiedenis wordt ingezet als middel om een doelstelling in het heden te realiseren, riskeer je het verleden eenzijdig te benaderen. Door te vertrekken vanuit de geschiedenis, en oog te hebben voor haar meerstemmigheid, complexiteit en weerbarstigheid kan het publiek een beeld krijgen van oorlog en geweld. Het Vlaams Vredesinstituut oppert dan ook voor een impliciete benadering van de vredesboodschap. Dit wil zeggen dat het instituut niet opteert om lessen te trekken uit het verleden, maar om het complexe oorlogsverleden zonder link naar het heden aan het publiek te presenteren. Zo kan de aanschouwer zelf tot conclusies komen, zonder dat die opgelegd worden vanuit een bepaald (politek) standpunt. (VAN ALSTEIN 2011: p. 32-32) De historicus heeft in deze

herdenking van de oorlog een belangrijke rol, hij/zij moet waken over een juiste presentatie van het verleden. De historicus is dan ook onvervangbaar in het praktijkveld.⁶¹

Aan de ene kant is Vercauteren het eens met de kritieken van historici: in het Projectsecretariaat is het percentage historici inderdaad te laag; tevens betreurt hij het ontbreken van een krachtig wetenschappelijk comité. Maar anderzijds zijn vele academische geschoolde historici actief op het praktijkveld. Vlaanderen kent een omvangrijk verenigingsleven; tientallen – misschien wel honderden – lokale organisaties en verenigingen hebben het plan opgevat om in hun eigen gemeente een project op te zetten rond 100 jaar Grote Oorlog. Dit zijn musea, archieven, maar ook cultuurraden, gidsenverenigingen, verzamelaarsverenigingen tot zelfs theatergezelschappen, amateurkoren en kunstkringen. Een risico bij deze lokale initiatieven is dat ze kunnen resulteren in een *overkill*. Ook zullen een aantal projecten in de verleiding komen om een eenzijdige, verfraaide en heroïsche geschiedenis naar voren te dragen. Maar dit moet ons niet doen panikereren, stelt Vercauteren. Veel organisaties en instellingen doen beroep op professionele kennis. Hiervoor zijn FARO, als steunpunt, de erfgoedcellen, voor een bepaalde stad of regio, de expertisecentra, voor een bepaald thema, en de landelijke organisaties, voor een bepaald type vereniging, uitstekende steunpilaren. Daarnaast beroepen vele instellingen zich op de kennis van historici. (VERCAUTEREN 2013: p. 346)

Zowel Van Alstein, Vercauteren als Noppe betreuren het ontbreken van een sterke historisch-wetenschappelijke instelling als overkoepelend orgaan voor de hele herdenking. Het is immers de taak van de historici om zich op het praktijkniveau te begeven om een vermenging van het verleden en politieke thema's te vermijden. Ook stellen ze dat, ondanks het ontbreken van een echt historisch comité, het praktijkveld gretig gebruik maakt van historische expertise. Bij de colloquia die het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog samen met FARO inrichtte, kwam een massa volk opdagen. De provincie Limburg, het Brugse museum, het IFFM en projectgroep BIE zijn maar enkele voorbeelden van historische- of erfgoedinstellingen die de kennis en kritische blik van de historicus erg genegen zijn.

4.4. De loopgravenoorlog vs. de geschiedenis van het dagelijkse leven in bezet gebied

Mélanie Bost is niet te spreken over het feit dat Toerisme Vlaanderen ten eerste de trekker van het herdenkingsproject is en ten tweede dat deze de nadruk legt op de Westhoek, een kruimeltje uit het Belgisch grondgebied. Dit toont nog maar eens aan dat in Vlaanderen economische en toeristische componenten een veel grotere rol spelen dan historiciteit en respect.

De Westhoek, door de *locals* 'bach'n de kuppe' genoemd, is het gebied in het Noordwesten van België plus een stukje Frans-Vlaanderen. Grofweg omvat het de steden Diksmuide, Ieper,

⁶¹ Alstein, Van Maarten. Schriftelijke communicatie, 15-5-2014.

Poperinge, Veurne en Duinkerke. Tussen 1914 en 1918 vond hier het helst van de strijd plaats: de loopgravenoorlog. 50 verschillende nationaliteiten zouden bij de IJzervlakte gestreden hebben. Na de oorlog kwam in de Westhoek de pelgrimage voor de gesneuvelden en het oorlogstoerisme op gang. Anno 2014 getuigt het landschap nog steeds van deze ‘zinloze’ oorlog; de begraafplaatsen, bunkers, gedenkstenen, monumenten, musea en andere typeren de streek. Nog steeds is het een trekpleister voor geïnteresseerden in de veldslagen van de Eerste Wereldoorlog. Jaarlijks zijn de 341.000 oorlogstoeristen in de Westhoek goed voor een totale omzet van 32.5 miljoen euro. Hiervoor investeert Toerisme Vlaanderen een promotiebudget van jaarlijks 800.000 euro om buitenlandse toeristen aan te trekken. Maar tijdens de vier jaar durende herdenking moet dit bezoekersaantal naar omhoog; twee miljoen extra aantal bezoekers staat op het verlanglijstje van toerisme. Toerisme Vlaanderen gaf vijf strategische projecten in de Westhoek: IFFM, Memorial Museum Passchendaele, Lijssenthoek Cemetery en Talbout House samen met het IJzertorenmuseum een kapitaalinjectie. Geert Bourgeois vindt het een vanzelfsprekendheid bij de herdenking in te zetten op de Westhoek. (MOENS 2012: p. 12) De erkenning van het oorlogslandschap als UNESCO Werelderfgoed ligt in diezelfde lijn.

Mélanie Bost stelde in een redevoering over nationale herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog dat de nadruk in Vlaanderen bij de herdenking volledig in de Westhoek ligt. De reden hiervoor is de West-Vlaamse origine van minister Bourgeois (de Westhoek maakt deel uit van West-Vlaanderen) plus de toeristische en economische winstmotieven die de Vlaamse overheid voor ogen heeft.⁶² Marnix Beyen en Bruno De Wever zijn het eens met Bost over het feit dat minister Bourgeois een drijvende factor is voor het promoten van het Vlaams nationalisme. Volgens hen draagt de herdenking een duidelijke N-VA-stempel; de partij waartoe Geert Bourgeois behoort. De minister romantiseert de historische strijd van de Vlaamse jongens vanuit een economische hoek. Bart De Wever is dezelfde mening toegedaan als partijgenoot Bourgeois. Het verleden is een middel dat kan ingezet worden om onze natie vandaag sterker te maken en ons te laten groeien. Het helpt Vlamingen trots te zijn op hun verleden en heden. Tevens is het inzetten van het verleden als legitimatie van de natie niet nieuw in Vlaanderen; zoals Beyen stelde, maakt het reeds na de Eerste Wereldoorlog deel uit van het Vlaamse romantiseringsdiscours. Hierbij stelt historicus Bruno De Wever, broer van Bart, de vraag: kan je Bourgeois dit kwalijk nemen? Gezien zijn achtergrond, als actieve Vlaming en minister van Toerisme, is het niet verwonderlijk dat hij de herdenking politiek en commercieel kleurt. (MOENS 2012: p. 12)

Het volledige Belgische grondgebied heeft gedurende vier barre jaren onder de oorlog geleden. Waarom dan vooral aandacht schenken aan een kleine Vlaamse regio? Lea Winkeler bevestigt dat het grootste aantal fondsen van Toerisme Vlaanderen naar de Westhoek vloeien. Maar is dit niet meer dan logisch? Een van de belangrijkste doelstellingen van 100 jaar Grote Oorlog is het

⁶² Bost, Mélanie. Lezing. *Framing Memory. National Perspectives of Remembering World War I*, 16-12-2013.

internationaal promoten van Vlaanderen. Bij het internationaal publiek is de Westhoek, en dan vooral Ieper, het uitgangsbord waar landgenoten hun leven lieten en waar vandaag hun graven nog steeds te vinden zijn. Toch wordt ook aandacht geschonken aan de rest van Vlaanderen. Zo kreeg het Vredescentrum Antwerpen 500.000 euro voor het maken van een project, het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel ontving ook 500.000 euro en het Museum Dr. Guislain in Gent kreeg een cheque van 207.340 euro; om maar enkele voorbeelden te noemen.⁶³ Daar in de Westhoek vooral de nadruk op toeristische factoren wordt gelegd, ligt dit in de rest van Vlaanderen anders, meent Vercauteren. Deels omdat deze andere gebieden geen groot subsidieaandeel van toerisme konden verwerven, hebben ze zich meer toegespitst op erfgoed.

4.5. De vermarkting van de Eerste Wereldoorlog

*'Boek tijdig een hotel in de Westhoek. Geschiedenis komt pas op de tweede plaats.'*⁶⁴

Een laatste vorm van kritiek wordt geuit op de economische insteek van de herdenking. De vermarkting van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog schiet bij velen in het verkeerde keelgat. Iedereen probeert een graantje mee te pikken van de oorlogsindustrie, zo klinkt het. Paul Breyne vreest voor een overdaad van economisch getinte overwegingen die verbonden zijn aan de herdenking. Het economische aspect is onmisbaar, geeft Breyne toe. Toeristen moet je kunnen ontvangen, eten en een slaapplek geven. Maar de vermarkting mag geen prominente plaats hebben, zoals dit nu het geval is. (ANDRIES 'Herdenking WOI' 2013: p. 50) Zo hebben twee particulieren uit Merkem een verhuurbedrijfje met moto's die eruit zien alsof ze destijds door frontsoldaten gebruikt werden. Met deze vervoersmiddelen kunnen toeristen het oorlogslandschap verkennen. (VANHOOREN 2012: p. 22) Chocolaterie Zokola, producent van de Chocolate Poppies verkoopt bonbons van de Grote Oorlog. Woordvoerster Sylvie Allaeyns meent dat deze chocolaatjes meer zijn dan 'platte commerce'. 'We willen een positieve boodschap uitdragen en kozen daarom voor een positief symbool'. Bovendien gaat een deel van de opbrengst naar de Ieperse tak van de Royal British Legion. Zij zijn niet de enige, ook Wijngoed Zilver Cruys uit Boezinge en brouwerij Sint-Eutropius uit Heule produceren speciaal voor de 100 jarige herdenking een alcoholisch brouwsel, respectievelijk likeur Wipers Times, genoemd naar een loopgravenkrantje van de Engelse soldaten, en Remembrance Beer 14-18. (ANDRIES 'Onze pralines' 2013: p. 32) Freddy Declerck van het Memorial Museum Passendaele 1917: 'Wekelijks krijgen we voorstellen van mensen die een graantje willen meepikken. Men wordt steeds inventiever. Er zijn mensen die met lichtbronnen werken, schilderen, foto's bewerken, spijkers bewerken tot kruisen of poppies in vazen of kaarsen aanbieden.' (SELS 2013: p. 18) *Overkill*, zo stelt Breyne. De betrokken landen zijn enorm allergisch aan het misbruik van de

⁶³ Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

⁶⁴ Wever, De Bruno. 'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog: de herdenking als hol vat' MO. 2/6/2014 <<http://www.mo.be/artikel/honderd-jaar-eerste-wereldoorlog-de-herdenking-als-hol-vat>>.

doden. Australië en Nieuw-Zeeland gaven bijvoorbeeld kritiek op de commerciële kant van de herdenking. Het respect en de waardigheid voor de slachtoffers zouden meer prominent op de voorgrond moeten komen in plaats van het winstdenken, zo stelt Breyne. (ANDRIES 'Herdenking WOI' 2013: p. 50)

Peter De Wilde, administrateur-generaal van Toerisme Vlaanderen, is van mening dat toerisme wel degelijk oog heeft voor het emotioneel geladen aspect van de Grote Oorlog. Het gaat om meer dan toerisme, maar om een herdenkingsbeleving. De hele communicatie is daar op aangepast. Er wordt niet over toeristen, maar over bezoekers gesproken, het zijn geen attracties maar sites. (SELS 2013: p. 18) Speciaal voor de herdenking werd een begrip bedacht: toerisme+. Door het oplijsten van een aantal aandachtspunten wil Toerisme Vlaanderen een ethisch en meerstemmig herdenkingstoerisme bewerkstelligen. Enkele van deze punten zijn: het belang van historisch correcte feiten, de aandacht voor een respectvolle herdenking, meestemmigheid en aangepast taalgebruik in de communicatie.⁶⁵ Toerisme Vlaanderen houdt wel degelijk rekening met de kritieken die stellen dat de herdenking té economisch is. Maar zijn die inspanningen van toerisme voldoende? Zou een andere (overheids-)instelling niet beter geëquipeerd zijn om commerciële principes uit de herdenking te bannen?

⁶⁵ *Toerisme +. Ethisch en meerstemmig herdenkingstoerisme. 100 jaar Grote Oorlog.* Brugge: Westtoer, 2013: p. 1-4.

5. ANALYSE VAN DE KRITIEKEN VAN HISTORICI OP 100 JAAR GROOTE OORLOG IN VLAANDEREN

5.1. Ter inleiding: wat is het belang van een herdenking van de Eerste Wereldoorlog?

Wanneer je mensen vraagt naar het belang van 100 jaar Grote Oorlog, krijg je meestal het cliché van de plicht tot herdenking te horen. Het was een gruwelijke oorlog die aan miljoenen mensen het leven heeft gekost en die burgers en militairen getekend heeft. Stefaan Vandenbussche, medewerker van het Vlaams parlement en amateurhistoricus, sluit zich hierbij aan. Hij heeft het over de Belgische steden die overrompeld werden door de brutaliteit van het Duitse leger, de martelaarsteden, over de technische en mechanische vernieuwingen en verbeteringen van wapentuig, over het lijden van de burgerbevolking onder de Duitse bezetter etc. Deze oorlog werd ‘Grote Oorlog’ genoemd omdat ze gedurende 50 maanden een totale impact had op alle facetten van het dagelijkse leven. Vandenbussche stelt dat de Eerste Wereldoorlog een belangrijk deel uitmaakt van de Belgische geschiedenis. Daarom mag deze oorlog niet vergeten worden en moet ze op een gepaste manier herdacht worden.⁶⁶

‘De Eerste Wereldoorlog is een gebeurtenis uit onze geschiedenis die een immense impact heeft gehad’, zo meent Tinne Jacobs, adjunct-coördinator Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog. Op sociaal, economisch en maatschappelijk gebied heeft het ons huidig klimaat mee gevormd. De korte twintigste eeuw is begonnen in 1914; een herdenking van 14-18 ligt dan ook voor de hand. Jacobs vind een herdenking ook een ideaal reflectiemiddel om de samenleving vandaag te bekijken aan de hand van gebeurtenissen uit het verleden. We moeten stilstaan bij een aantal essentiële vragen: Waar komen we vandaan? Wat is belangrijk uit onze geschiedenis? Waar is voor gestreden? Als antwoord hierop stelt Jacobs waarden als vrede en vrijheid. Hieraan gekoppeld moeten deze waarden doorgegeven worden aan volgende generaties.⁶⁷

Wanneer je het verleden inzet om het heden te verklaren, begeef je je op glad ijs, menen menig historici. Nog een stap verder ga je wanneer je de mythevorming als geschiedenis bestempelt. Mythevorming helpt de hedendaagse natie, haar identiteit en samenleving op te hemelen. Ook de Eerste Wereldoorlog werd en wordt nog steeds gretig aangehaald om de Vlaamse identiteit te benadrukken. Vlaamse jonge soldaten gaven hun leven voor een onafhankelijk en vrij Vlaanderen. De herdenking van de Eerste Wereldoorlog kan ingezet worden om de huidige natie te versterken, maar mag dit ook?

Maarten Van Alstein, onderzoeker aan het Vlaams Vredesinstituut, vindt de plicht tot herinneren ambigue; aan de ene kant moreel terecht, maar aan de andere kant roept het kritische

⁶⁶ Vandenbussche, Stefaan. Schriftelijke communicatie, 17-5-2014.

⁶⁷ Jacobs, Tinne. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

vragen op. Van Alstein gaat ervan uit dat de vraag naar de herdenking van de oorlog van onderuit een gegeven is. Hij herformuleert de vraag: indien er een drang naar herdenking en herinnering van de Eerste Wereldoorlog bestaat, hoe wordt deze het best ingevuld? Tweezijdig, aldus Van Alstein; zowel moreel als historisch verantwoord. Er moet over gewaakt worden dat het verleden niet eenzijdig en commercieel wordt ingezet. Een herdenking moet zorgvuldig omgaan met het verleden van oorlog en geweld. Op de vraag waarom de Vlaamse overheid de herdenking zo groots ziet, heeft Van Alstein een tweevoudig antwoord. Ten eerste is de aandacht voor het verleden, de zogenaamde *memory boom* van belang. Sinds de jaren '70 van de twintigste eeuw groeide wereldwijd de aandacht voor het verleden; de Vlaamse overheid probeert in te spelen op deze trend. Ten tweede is de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog altijd een belangrijk element geweest in de Vlaamse collectieve herinnering. Het is een schakelmoment voor de Vlaamse beweging en de oorlog staat centraal in de mythetvorming over de vredelievende Vlaamse samenleving.⁶⁸

‘De Eerste Wereldoorlog hoeft voor mij niet met zoveel toeters en bellen worden herdacht, zoals dit nu het geval is.’ Dit zegt Gregory Vercauteren van de erfgoedgroep FARO. Er zijn wel degelijk grote maatschappelijke veranderingen getriggerd door de Eerste Wereldoorlog, bijvoorbeeld de welvaartstaat en algemeen kiesrecht. Maar er is in de museale- en erfgoedsector te veel aandacht voor die oorlog. FARO maakte zich actief rond de herdenking van de Grote Oorlog omdat van onderuit hiervoor een grote vraag was. Als het praktijkveld de nadruk had gelegd op de viering van 200 jaar slag bij Waterloo in 2015 had FARO zich hiervoor ingespannen. Volgens Vercauteren is het een absurd idee om lessen te trekken uit wat vroeger gebeurd is. Het verleden is daarvoor te complex. Als je leest over de gruwelen van die oorlog, sta je stil bij het belang en de fragiliteit van vrede. De herdenking van de Eerste Wereldoorlog kan wel bijdragen tot een reflectie van de vanzelfsprekendheden anno 2014, stelt Vercauteren.⁶⁹

Lea Winkeler antwoordde nuchter toen aan haar de vraag gesteld werd naar het belang van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. De herdenking van de oorlog is de grootste die ooit in Vlaanderen georganiseerd werd; ook Toerisme Vlaanderen en Lea Winkeler hadden niet gedacht dat de herdenking zo centraal zou staan. De Eerste Wereldoorlog lijkt nog enorm te leven, die oorlog is sterk ingebed in het collectieve geheugen. Iedereen, jong en oud, rijk of arm, man of vrouw, weet wat in die oorlog gebeurd is. Een groot deel van de bevolking voelt zich op de een of andere manier betrokken bij de oorlog. Men kan zich het leed van het miljoenenaantal doden inbeelden en de gevolgen die dit had voor de samenleving. Zeker wanneer men ontdekt dat de familiegeschiedenis verweven is met de oorlog, klinkt de eis vanuit de samenleving om in deze herdenking met financiële middelen, mankracht en respect te versterken. Het belang ziet Winkeler in de maatschappelijke

⁶⁸ Alstein, Van Maarten. Schriftelijke communicatie, 15-5-2014.

⁶⁹ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

relevantie van het thema. Als onder de Vlaamse bevolking een ander historisch thema sterk doorleefde in het gemeenschappelijke geheugen, had Toerisme Vlaanderen een herdenking voor dit ander thema georganiseerd, aldus Winkeler.⁷⁰

De antwoorden op de vraag ‘Wat is het belang van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog?’ legt de motieven of agendapunten van de herdenking bloot. Deze vertellen meer over de invulling en inkleuring van de verschillende herdenkingen in Vlaanderen. Er is de mening dat de oorlog moet herdacht worden omdat het een belangrijke gebeurtenis was in de Belgische geschiedenis. De oorlog was in het hele land, frontstreek en bezet gebied, een vier jaar durende gruwel. Sommigen gaan een stapje verder en koppelen hier, zowel impliciet als expliciet, morele waarden aan. Na de oorlog werden de kreten ‘Nooit meer oorlog’ en ‘Vrede’ meer dan ooit populair. Het Vlaams Vredesinstituut benadrukt het belang van de vredesgedachte, maar wil deze impliciet vertellen, door de geschiedenis te laten spreken. Anderen opperen om aan het publiek de vredesboodschap uit te dragen; hierbij wordt het verleden een reflectiemiddel voor het heden. Nog anderen vinden de herdenking te: te groots, te Vlaams, te a-historisch, te Eerste Wereldoorlog. We kunnen ons afvragen waarom zoveel aandacht geschonken wordt aan de herdenking van de Eerste Wereldoorlog, maar waarom 200 jaar slag bij Waterloo in 2015 volledig in de schaduw wordt geduwd. Het motto luidt dan ook vaak: *if you can't beat them, join them*. Dit is wat FARO en Toerisme Vlaanderen doen. Oorspronkelijk wilde FARO een project maken over de vooravond van de oorlog, 1913. Maar omdat de druk van onderaf voor de Eerste Wereldoorlog zo groot was, was ze bijna verplicht deze vraag te beantwoorden.⁷¹ Toerisme Vlaanderen voelde het collectieve geheugen van de oorlog onder de Vlamingen, en speelde hierop in door subsidies aan te reiken. De vraag van lokale instellingen naar de Eerste Wereldoorlog is zo groot dat men ze niet kon negeren. En dan is er ook nog het idee dat de vraag naar het verleden niet van onderuit, maar van bovenaf gebruikt, of zelfs misbruikt wordt, om de hedendaagse natie, identiteit en gemeenschap te bestendigen en te promoten.

5.2. Het merk *Flanders Fields*

Vanuit de academische wereld rees veel verzet voor de Vlaamse invulling van de 100ste verjaardag van de Grote Oorlog. Deze vreesde namelijk niet onterecht voor een hedendaagse invulling van de herdenking doorspekt met economische en politieke motieven. De eerste antwoordmogelijkheid op de vraag waarom er sprake is van een Vlaamse herdenking houdt verband met de staatsstructuur in België. Door de zes staatshervormingen heeft de Belgische staat een federale staatsstructuur met verdeling van bevoegdheden. De federale regering beschikt over bevoegdheden die betrekking hebben op het algemeen belang zoals financiën, defensie, justitie, sociale zekerheid, binnenlandse en buitenlandse zaken. De Belgische, federale regering beschikt niet over veel beleidsdomeinen die bij

⁷⁰ Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

⁷¹ Vercauteren, Gregory. Mondeling interview. Brussel, 24-3-2014.

herdenkingen een belangrijke rol spelen. Bevoegdheden als onroerend erfgoed, onderwijs en toerisme zijn overgedragen aan de regeringen van Vlaanderen en Wallonië. (NOPPE 2013: p. 28)

Daarnaast ziet de Vlaamse regering de herdenking van de Eerste Wereldoorlog als een unieke kans om het gewest internationale allures te geven. Vooral de Westhoek heeft reeds vanaf het einde van de oorlog een sterke affiliatie met het oorlogstoerisme. Familieleden van de gesneuvelde soldaten die begraven liggen in de Westhoek wilden hun dierbaren een laatste groet toedienen. 100 jaar later zit het oorlogtoerisme nog altijd in de lift. Vanaf 1945 heeft het een dip gekend, maar de jaren '80 van de 20ste eeuw brachten hier verandering in. Musea werden opgericht, en ook de Belgische media stelde de Eerste Wereldoorlog meer centraal. Anno 2014 denkt men nog grootser. *Flanders Fields* moet dé plek worden om de oorlogsbeleving te ontdekken. De Vlaamse overheid maakte verschillende grote kapitaalinjecties om dit mogelijk te maken. De vraag stelt zich of dit wenselijk is. Historici opperen voor het terugdringen van politieke belangen bij herdenkingen, omdat deze altijd een agenda hebben en doelstellingen willen ingewilligd zien.

Maar kan er zoiets bestaan als een nationale herdenking zonder staatsingrijpen? Naar mijn mening niet. Zoals bij de herdenking 100 jaar Grote Oorlog is het de Vlaamse overheid die de eerste stappen zette in de richting van een herdenking. De overheid heeft telkens een overkoepelende en sturende factor. Deze kan groot of klein zijn, maar is telkens aanwezig. Dit is logisch, want het is de overheid die subsidies kan aanreiken aan instellingen. De Vlaamse overheid heeft nooit verborgen dat het in de herdenking van de Eerste Wereldoorlog een kans zag om Vlaanderen te profileren. Op haar website en in de beleidsstukken staat duidelijk dat Vlaanderen een grotere internationale bekendheid moet aanmaken. De overheid is eerlijk in haar doelstellingen en biedt transparantie over haar manier van werken.

Het is een feit dat parlementsleden zoals Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) de herdenking actief willen gebruiken voor puur politieke redenen. (NOPPE 2013: p. 71-72). Maar dit mag niet veralgemeend worden naar de mening van alle parlementsleden. Tussen het idee om Vlaanderen internationaal op de kaart te plaatsen en het bewerkstelligen van een onafhankelijke staat Vlaanderen zit een wereld van verschil. Is het niet volstrekt logisch dat de overheid zich wil profileren tijdens 2014-18? Welk ander orgaan kan zowel het morele, historische, politieke en economische aspect van de herinnering triggeren? De kans bestaat dat het verleden verbloemd en gemythologiseerd wordt. Om dit in de mate van het mogelijke te voorkomen heeft de Vlaamse overheid het Vlaams Vredesinstituut gevraagd een studie uit te voeren naar een moreel geladen en vredevolle beleving van 100 jaar Eerste Wereldoorlog. Het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, de koepelinstelling van de Vlaamse overheid over de hele herdenking, richtte samen met de erfgoedgroep FARO cursussen voor lokale en provinciale historische- en erfgoedinstellingen in om hun notie te geven van een gelaagde en respectvolle herdenkingsactiviteit.

Toerisme Vlaanderen is de grootste speler van de Vlaamse overheid binnen het hele herdenkingsgebeuren om financiële middelen uit te delen. Lea Winkeler ontkent het bestaan van 'Vlaamse criteria' waar een project of activiteit aan zou moeten voldoen vooraleer het subsidies ontvangt.⁷² Twee pionnen uit het erfgoedveld bekrachtigen dit: Gregory Vercauteren en Annelien Noppe.

Wat als de Vlaamse overheid niet of weinig had ingezet op de herdenking van de Eerste Wereldoorlog? Dan was vanuit historische hoek sowieso ook kritiek gekomen. Het zou dan wellicht gaan over de maatschappelijke plicht die de staat en de regering te vervullen heeft. De voorbeeldfunctie om respect te tonen voor zowel de slachtoffers van die gruwelijke oorlog als voor het doorzettingsvermogen van de Belgische en Vlaamse bevolking.

Het is een spijtige zaak dat geen nauwere contacten gemaakt zijn met de federale en Waalse regering. Hiervoor had het Vlaams Vredesinstituut in haar advies immers voor geopperd. (VAN ALSTEIN 2011: p. 34) Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden zouden geholpen hebben de communautaire strijdbijl te begraven. Wat gevreesd werd is gebeurd: de historische herdenking wordt ingezet om een hedendaags communautair probleem te versterken. De Waalse regering neemt het de Vlaamse kwalijk dat het te vroeg van start is gegaan met het ontwikkelen van haar herdenkingsproject Grote Oorlog, om naar zeggen van de Waalse regering deze te snel af te zijn. De reactie van de Vlaamse regering is dat niets de Waalse tegenhield om de Vlaamse bij te benen.

Piet Chielens betreurt de duidelijke afwezigheid van de Europese Unie (EU) bij de herdenking. Een gemiste kans, zo vindt hij. Meer dan een Vlaamse oorlog, was de Eerste Wereldoorlog een wereldwijde, maar vooral een Europese oorlog. Het In Flanders Fields Museum in Ieper, waar Chielens coördinator is, kreeg rond 2010 subsidies van de EU. Maar deze zijn er in 2014 niet meer. Een mogelijke reden voor de afwezigheid van de EU in de herdenking is het beperkte budget dat de EU kan besteden aan culturele aangelegenheden.

De producten van 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen zijn over het algemeen degelijk historisch en kritisch gestut. Dit komt niet door de inspanning van de Vlaamse overheid, maar eerder door de perfectiedrang van de publiekshistorische instellingen. Het zijn deze laatste die zowel van binnenuit als van buitenaf de hulp hebben ingeroepen van experts. Toch had de overheid hieraan kunnen bijdragen. Bijvoorbeeld door dergelijke historisch-kritische personen aan te stellen en ten dienste te stellen van het praktijkveld. Zo had de overheid aan de ene kant aangetoond dat het zich een belangrijke functie toemeet in de herdenking, maar daarnaast zou het de buitenwereld, en vooral de academici, tonen dat het gelaagdheid en historische feiten hoger plaatst dan politieke motieven. Deze door de overheid aangestelde historici zouden ook samenwerking met de Waalse en Belgische

⁷² Winkeler, Lea. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

herdenking kunnen aangaan. Wanneer dit vanuit de Vlaamse overheid zou aangemoedigd worden, zouden de argumenten van Mélanie Bost en anderen over het Vlaams-nationalistische gehalte van 100 jaar Eerste Wereldoorlog de kop ingedrukt worden. Maar waarom stoppen bij de Belgische landsgrens? Waarom geen verbindingen met Europese landen aangaan? Dit wordt reeds gedaan; voorbeelden waar de Vlaamse overheid samenwerkingsverbanden met het buitenland aanging zijn: de *Flanders Fields*-verklaring, het Vredessymposium en de UNESCO Werelderfgoed-erkenning. Ook museale instellingen werk(t)en samen met buitenlandse organen; een voorbeeld hiervan is het IFFM. Wanneer de Europese Unie meer zou aangedrongen hebben op samenwerking, mede door financiering, zou het voor de naties gemakkelijker gaan om de hand te reiken over de landsgrens.

5.3. Vermarkting

Toerisme en economie zijn twee begrippen die hand in hand gaan. Uiterst logisch, culturele trekpleisters hebben hotels en restaurants nodig om bezoekers aan te trekken. De toerist wil op vakantie op zijn wenken bediend worden. Een portie cultuur wordt idealiter aangevuld met luxe en verwennerij. Historici kunnen hierop ingaan, maar zullen het pleit nooit winnen. Wanneer je niet inzet op deze principes van vermarkting bereikt je project slechts een zeer laag bezoekersaantal. Met als gevolg dat het publieksquotum niet gehaald wordt, waardoor subsidies uitblijven en uiteindelijk de museale instellingen hun deuren moeten sluiten. Er is niets mis met een kleine mate van commercie. Het maakt de instellingen ijverig, innovatief en een tikkeltje competitief. De resultaten hiervan zijn originele en vernieuwende initiatieven. Daartegenover gaat een nationale herdenking om meer dan moraliteit en respect. Economische factoren als het Binnenlands Nationaal Product en tewerkstelling zijn factoren die in het achterhoofd van de parlementsleden hangen. Bij welke herdenking gebeurt dit immers niet?

Paul Breyne is volledig correct wanneer hij stelt dat de economische component niet de hoofdlijn van de herdenking mag uitmaken. Het moet daarentegen een deelaspect vormen. Een serene, respectvolle en correcte herdenking moeten de kern omvatten. Het economisch aspect moet ingezet worden om het morele en historische te versterken, en niet omgekeerd. Dit is in grote mate het geval. In een krantenbericht stelt Breyne dat de herdenking geen Vlaamse kermis mag worden. Volgens hem zijn vooral Australië en Nieuw-Zeeland niet opgetogen met de commercialisering van hun oorlogsslachtoffers. (CLEMENS en ANDRIES 2013: p. 15) Een kleine 100 jaar eerder kwam vanuit Bitse hoek hetzelfde argument. Dat de lokale bewoners van Ieper in 1921 tijdens kermis schijnbaar onbezorgd feestvierden en haast letterlijk dansten op het graf van de soldaten die hen tegen de vijand hadden beschermd, schoot voor vele Britse veteranen in het verkeerde keelgat. Een journalist schreef in datzelfde jaar in de *Daily News*: ‘*Not my Ypres!* Dit is Heilige Grond. Wat een schijnvertoning! Tot tegen de muren zelf van de verwoeste Lakenhallen is een enorme kermis bezig.’ (MEIRE 2003: p. 132) De bewoners uit de Westhoek hadden duidelijk een ander zicht op de bewaring en het gebruik van het restanten van het tastbare oorlogserfgoed dan de Britse veteranen. Daar bewoners van Ieper de

draad wilden oppikken, de stad terug doen leven en opbouwen; wilden de Britten Ieper bewaren als oorlogslandschap. Dit om zowel een voorbeeld van de zinloosheid van oorlog te behouden als om respect voor de miljoenen doden te getuigen. In 2014 luidt hetzelfde verhaal. De inwoners van de Westhoek zien in het herdenkingsgebeuren een manier om een centje bij te verdienen, terwijl vooral vanuit de voormalige Britse gebieden de vraag voor een serene en respectvolle herdenking naar voren geschoven wordt.

Toerisme Vlaanderen ontwikkelde speciaal voor 100 jaar Grote Oorlog een concept: toerisme+. Hiermee wil de organisatie uitdragen dat het oog heeft voor een gelaagde, meerstemmige en bedachtzame herdenking. Waarom zou de toeristische sector niet luisteren naar de klachten op de economische inrichting van de herdenking vanuit het buitenland? Om Vlaanderen internationaal uit te dragen als dé plaats voor de herinnering van de Eerste Wereldoorlog, moet het aandacht hebben voor de wensen van die landen. De Vlaamse overheid is slim genoeg dit te beseffen. Wanneer de Australische ambassade de *Flanders Fields*-verklaring niet wilde ondertekenen zonder betrokkenheid van de Belgische overheid bij het project, veranderde de Vlaamse overheid de verklaring naar de wensen van de Australische ambassade. Zoals Migneault, la O' en Van Alstein aanhalen, heeft de Vlaamse overheid enkel baat bij de omarming van de dominante Britse, Belgische en Vlaamse herdenkingstraditie. De Westhoek is erin geslaagd de Britten na 100 jaar nog steeds in grote getallen te verwelkomen. Echter, er wordt betwijfeld of hetzelfde kan gezegd worden voor een Waals publiek. Het concept toerisme+ is een mooi idee, maar er moeten meer concrete voorstellen komen om de Walen te overtuigen van het historisch belang van de Westhoek. Samenwerkingsverbanden tussen historische instellingen in Vlaanderen en Wallonië waarbij de nadruk wordt gelegd op het Belgisch grondgebied en leger lijken dit te kunnen helpen.

5.4. Overkill. Alle aandacht naar de Eerste Wereldoorlog

De Eerste Wereldoorlog zit sterk ingebed in het collectieve geheugen van de Vlaamse bevolking. De oorlog was een van de eerste gebeurtenissen waarbij massaal de filmcamera ter hand werd genomen. De nagelaten foto's, video- en geluidsfragmenten, krantenberichten, egodocumenten en andere dragen bij tot het levend houden van wat 100 jaar eerder plaatsvond. De Grote Oorlog wordt de eerste moderne oorlog genoemd; het begin van de korte twintigste eeuw.

Je kunt de herdenking 100 jaar Grote Oorlog niet ontlopen. Op eender welk weekend in eender welke provincie worden lezingen, evenementen, openingen en allerhande georganiseerd die verband houden met de oorlog. Elke gemeente, heemkundige- of erfgoedvereniging, cultuurgenootschap, historische instelling en enthousiasteling organiseert wandel- en fietsroutes, interactieve websites, tentoonstellingen, grootse spektakelavonden, internationale kooropvoeringen, boekvoorstellingen, televisieprogramma's etc. Je kan het je zo gek niet voorstellen. Tinne Jacobs geeft toe dat het onmogelijk is een overzicht te krijgen van het overvolle programma aan activiteiten over de

Eerste Wereldoorlog.⁷³ De mogelijkheid bestaat dat de bezoeker verdrinkt in het activiteiten aanbod van de herdenking van de Grote Oorlog. Een gevolg hiervan kan zijn dat herdenkingsactiviteiten over de Eerste Wereldoorlog zullen vermeden worden en dat men eerder snakt naar een ander historisch thema.

De eenduidige aandacht voor de herdenking 100 jaar Grote Oorlog heeft duidelijk een keerzijde. Andere herdenkingen die tussen 2014 en 2018 plaatsvinden worden doodgezwegen. Zo viert de slag bij Waterloo in 2015 haar 200ste verjaardag, maar dit zal hoogstwaarschijnlijk onopgemerkt voorbijgaan. Waarom wordt Waterloo niet gevierd? Tot het einde van de negentiende eeuw werd Waterloo-dag immers als nationale feestdag gevierd. Waarom is hier in 2015 geen ruimte voor? Is dit omdat het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (Nederland en België) vandaag niet populair is? En omdat Vlaanderen zich hierbij niet kan profileren? Of heeft het eerder te maken met het feit dat het volledige ‘herdenkingsbudget’ besteed werd aan de herdenking van de Eerste Wereldoorlog?

5.5. De eeuwige tweestrijd tussen theorie en praktijk

Vele historici vinden het een spijtige zaak dat de Vlaamse overheid niet geopperd heeft voor een overkoepelend historisch comité. Maar zou zo’n comité veel verschil hebben gemaakt? Historici schrijven zichzelf een hoogstaande en academische positie toe. Academische geschoolde geschiedkundigen zouden ijveren voor dissonante verhalen, nuances en perspectieven. Maar kunnen ze deze begrippen uitdragen naar de lagere niveaus of blijven deze mooie principes dode letter? Zou een dergelijk comité een wenselijk verschil maken? Het is moeilijk hierop een antwoord te formuleren. Het overkoepelend comité zou zich actief moeten maken op het praktijkveld, door het organiseren van samenkomsten, studiedagen, discussiemomenten etc. Wanneer anderzijds de verspreiding van het theoretisch kader zich zou beperken tot de academische sfeer, heeft het comité geen nut. Sophie De Schaepdrijver vindt de afwezigheid van een dergelijke historisch orgaan een gemiste kans. Wanneer zij deel zou uitmaken van dergelijk comité zou meer ingezet worden op wetenschappelijk onderzoek. We moeten massaal in de archieven duiken, is haar motto. (SCHRAUWEN 2014: p. 16) Het gevaar is dat hierdoor het praktijkveld in de schaduw geduwd wordt. Er zou inderdaad meer moeten ingezet worden op wetenschappelijk onderzoek, maar dit mag niet ten koste gaan van de publieksprojecten, het omgekeerde van wat historici stellen. De herdenking is immers in de eerste plaats een massagebeuren; dit is een goede reden om te investeren in projecten voor het publiek. Een te eenzijdige blik op het praktijkveld impliceert ook problemen. Historische instellingen allerhande boksen een publiekshistorisch project in elkaar dat op de een of andere manier gelieerd is aan de Eerste Wereldoorlog, om te kunnen graaien in de grote WOI-subsidiepot. De resultaten hiervan zijn soms niet-hoogstaande producten die geen meerwaarde zijn voor de beleving van de Eerste

⁷³ Jacobs, Tinne. Mondeling interview. Brussel 24-3-2014.

Wereldoorlog. Om te toetsen wat de verhouding historisch gelaagde t.o.v. gemythologiseerde verhalen is, zou dieper onderzoek moeten verricht worden.

Nu is veel academische kennis aanwezig op het praktijkniveau. Er zijn zowel historische instellingen die de hulp inroepen van experts, als erfgoedgroepen en historici die hun kennis met het publieksveld delen door studiemomenten en *how to*-boeken. Voorbeelden van dit laatste zijn de colloquia georganiseerd door het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog en FARO en het boek *'14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog'* van de twee historici Giselle Nath en Maarten Van Alstein.

Volgens Piet Chielens komt een deel van de kritiek van historici voort uit het feit dat historici en de universiteiten waaraan zij verbonden zijn, geen aandeel van de subsidies hebben verworven. Hun eigen schuld, stelt Chielens. Ze moesten maar op de subsidieboot gesprongen zijn. Hadden ze vernieuwende onderzoekspistes aan de overheid voorgesteld, dan hadden ze subsidies kunnen verwerven, waarmee ze wetenschappelijk onderzoek zouden kunnen uitvoeren.⁷⁴

De museale sector in België en Nederland zit in een dipje. Historische instellingen moeten hun deuren sluiten en mensen worden ontslagen. Het gevolg is dat instellingen vaak onderbemand zijn en niet over de financiële middelen beschikken om hoogopgeleiden aan te werven. Wat als de praktijkhistorische wereld in de lift zou zitten, zou dit betekenen dat meer geld wordt vrijgemaakt voor het verwerven van nieuwe historische krachten? Zou er ook meer plaats zijn voor historische gelaagdheid en nuanceringen in het praktijkveld? Zou dit een positieve uitwerking hebben gehad voor de herdenking 100 jaar Grote Oorlog?

Om op al deze vragen solide antwoorden te formuleren zou dieper in het praktijkveld moeten gezocht worden. Herdenkingsprojecten over de Eerste Wereldoorlog zouden van begin tot eind moeten opgevolgd worden.

5.6. Wat na 2018?

Indien de oorlogsrestanten in het landschap van de Westhoek beschermd worden door het UNESCO Werelderfgoed, zal de belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog in die streek hoogstwaarschijnlijk aanhouden. Vooral internationale bezoekers zullen hierdoor blijvend aangetrokken worden. Dit stelt ook Annelien Noppe. Zolang de oorlogsrelicten te bezichtigen zijn en vooral de vraag ernaar blijft bestaan, blijft de Westhoek een topbestemming voor de Grote Oorlog.⁷⁵ Logischerwijze zal de aandacht voor de Eerste Wereldoorlog na 2018 binnen Vlaanderen afnemen. Het is mogelijk dat mensen verzadigd zullen zijn van activiteiten over de Eerste Wereldoorlog. Een andere mogelijkheid, maar minder plausibel, is dat men er niet genoeg van krijgt. De meeste projecten die tussen 2014 en

⁷⁴ Chielens, Piet. Mondeling interview. Ieper 12-2-2014.

⁷⁵ Noppe, Annelien. Mondeling interview. Gent, 4-4-2014.

2018 worden uitgewerkt i.v.m. de Eerste Wereldoorlog zijn van tijdelijke aard, bijvoorbeeld evenementen en tijdelijke tentoonstellingen. Dit betekent dat na 2018 vele van deze projecten afgelopen zullen zijn.

Het is moeilijk een uitspraak te maken over een gebeurtenis in de toekomst. Maar het is niet zo waarschijnlijk dat na 2018 nog steeds zo'n grote herdenkingsdrang bestaat. Meer plausibel is dat deze vraag sterk zal afslanken, maar in de Westhoek zal de toestroom van internationale toeristen vermoedelijk blijven.

6. BESLUIT

Historici waren politici uit de herdenking van de Grote Oorlog omdat ze vrezden voor simplistische, gemythologiseerde en a-historische verhalen. In tegenstelling tot politici, proberen historici in de mate van het mogelijk de ‘waarheid’ te benaderen. Dit kan enkel door doordacht archiefonderzoek, kritische analyse van de bronnen en waakzaamheid voor mythes. Wanneer historici geen wezenlijke rol toegeschreven krijgen binnen herdenkingsprojecten, worden commercie en eigenbelang een feit. De Eerste Wereldoorlog staat dan niet centraal, maar wel de economische en politieke doelen die het vandaag kan bestendigen, zo stellen historici. Vandaar dat geopperd werd voor een overkoepelend comité met academisch kritische historici die zeggingskracht zou hebben over het hele herdenkingsproject 100 jaar Grote Oorlog. Dergelijk comité bleef uit voor Vlaanderen. Hierdoor schrijven vele critici de herdenking af als a-historisch, commercieel en Vlaams. Zit de vork zo in de steel?

De stelling ‘de herdenking 100 jaar Grote Oorlog is te Vlaams’ wordt ontkracht door twee gegevens. Ten eerste de staatsvormingen die de gewesten en gemeenschappen binnen België een grote mate van zelfbestuur geven. De beleidsdomeinen waarop beroep kan gedaan worden bij een herdenking zitten bijna uitsluitend bij de Vlaamse overheid. Ten tweede moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen het praktijkveld en de politieke middelen. De Vlaamse overheid stelt een grote som financiële middelen te beschikking voor de verwezenlijking van herdenkingsprojecten. Maar desalniettemin hebben de instellingen of individuen die de projecten uitvoeren het laatste woord. Deze instellingen en individuen kunnen opperen voor een Vlaams-nationalistische insteek. Maar voor eigen belang is dit niet wenselijk. Immers, zoals Migneault, La O’ en Van Alstein menen, hebben deze baat bij een omarming van zowel de Vlaamse, Britse als Belgische (, Europese en wereldwijde) herdenkingstraditie van de Eerste Wereldoorlog. Enkel op deze manier kan je een publiek met verschillende tradities aantrekken.

Wordt een belangrijkere rol toegekend aan het economische of het inhoudelijke aspect van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog? Cultuur en toerisme gaan hand in hand. Het ene kan niet zonder het andere. Vermarkting is een onoverkomelijk begrip bij herdenkingen. Toch mag die commercie niet te ver gedreven worden. Het economische aspect moet zich aanpassen aan de invulling van de herdenking, en niet omgekeerd. Met andere woorden, de vermarkting mag pas op de laatste plaats komen; inhoud hoort centraal te staan. Toerisme Vlaanderen is gehoorzaam aan deze regel. Speciaal voor de 100ste verjaardag van de Eerste Wereldoorlog ontwierp het het begrip ‘toerisme+’. Om te zien of deze mooie woorden ook in de praktijk zullen worden omgezet, blijft het wachten tot na 2018.

Wat zijn de gevolgen voor het uitblijven van een historisch comité met sterke zeggingskracht? Betekent dit dat de producten van de herdenking gereduceerd moeten worden tot tweederangs producten zonder historische meerwaarde? Nee, groepen en individuen die projecten verwezenlijken beschikken meestal zelf over historische kennis en expertise. Daarenboven kunnen projectmakers een beroep doen om de kritische reflecties van heel wat professionele organen. Voorbeelden van deze organen zijn het Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog, FARO, het ADVN en BIE.

Met voorzichtigheid kan men stellen dat de herdenking 100 jaar Grote Oorlog niet gedoemd is te mislukken. De kritieken van historici mogen zeker met een korreltje zout, of beter, met een verdiepende blik, benaderd worden. Toch heeft de Vlaamse overheid enkele fouten begaan waarover oprechte kritiek te horen is. Nauwere samenwerking met de Waalse en Belgische overheid was zeker wenselijk. Niet alleen omdat 100 jaar geleden van geen Vlaamse en Waalse overheid sprake was, maar een Belgische. Maar ook omdat hiermee de hedendaagse communautaire strijd geen invloed zou hebben op een herdenking van wat 100 jaar eerder gebeurde. Dit bewijst dat het product 'Vlaanderen' werkelijk gebruikt wordt om naambekendheid en toerisme te creëren. Maar om dit te vereenzelvigen met het idee van een onafhankelijk Vlaanderen is appels met peren vergelijken. Daarnaast moet men kritisch staan ten opzichte van het aantal herdenkingsprojecten. Wellicht was het beter geweest om een quotum te stellen op het aantal producten. Dit zowel om een overzicht van de activiteiten te bewaren als om een potentieel publiek een meer gevarieerd aanbod aan te bieden. Een kleiner aantal realisaties betekent namelijk dat meer tijd en geld vrijkomt om een project tot een goed einde te brengen.

Voor een uitsluitend antwoord blijft het wachten op het einde van de herdenking, in 2018. Pas dan kan een volledige analyse van de herdenking gebeuren. Dan valt het nog te betwijfelen of een eenduidig antwoord kan geformuleerd worden. Wellicht niet. Maar dit is een van de principes van historisch onderzoek. Openheid en bekritiseerbaarheid maken het mogelijk om steeds tot nieuwe inzichten te komen.

BRONNEN

Interviews:

Er zijn persoonlijke interviews afgenomen van Gregory Vercauteren (Brussel, 24-3-2014), Tinne Jacobs (Brussel, 24-3-2014), Lea Winkeler (Brussel, 24-3-2014), Annelien Noppe (Gent, 4-4-2014) en Piet Chielens (Ieper, 12-2-2014).

Lezingen:

Stefaan Vandenbussche. *Vrouwen in de Grote Oorlog. Lezing over de rol van bekende en minder bekende meisjes en vrouwen tijdens de Eerste Wereldoorlog.*

Mélanie Bost. *Framing Memory. National Perspectives of Remembering World War I.* 16-12-2013.

Correspondentie:

Er zijn schriftelijke vragen beantwoord door Maarten Van Alstein (e-mail van 15-5-2014), Stefaan Vandenbussche (e-mail van 17-5-2014) en Tom Cobbaert (e-mail van 8-4-2014).

Beleidsstukken:

100 jaar Grote Oorlog Vlaams actieplan, fiches. Bijlage bij de mededeling van de Vlaamse Regering. 2012.

Handelingen Plenaire morgenvergadering van 23 januari 2013. 2013.

Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog – stand van zaken en plan van aanpak. 2010.

Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) - Vlaams actieplan. 2012.

Mededeling aan de Vlaamse Regering. Betreft project herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18) – Vlaams actieplan – halfjaarlijkse verslaggeving. 2012.

Nota aan de ministerraad. Nieuwpoort: Albert I monument. 2013.

Oorlog en vrede in de Westhoek. Beleidsnota 2008-2013. 2008.

Samenwerkingsovereenkomst tussen Toerisme Vlaanderen en Westtoer. S.d.

Voorstel van bijzondere wet tot oprichting van een Duitse provincie (ingediend door de heer Ignace Lowie). Belgische kamer van volksvertegenwoordigers. 1998.

Voorstel van resolutie (van de heren Johan Verstereken, Philippe De Coene en Patrick De Klerck) betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. 2009.

Literatuur:

100 jaar Grote Oorlog herdenken in de klas. Brussel: Canon Cultuurcel Vlaamse Overheid, 2013.

100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen. Brussel: Vlaamse Overheid, 2013.

100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen. Brussel: Vlaamse Overheid, 2011.

2014-2018 100 jaar Grote Oorlog. De Grote Oorlog om nooit te vergeten. Kalender 2014-2015. Brussel: Toerisme Vlaanderen, 2013.

Aerts, Koen, Berber Bevernage, Lore Colaert. 'Ieder zijn verhaal.' *De Standaard*, 5-4-2012: p. 20.

Alstein, Maarten Van. *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut, 2011.

Anderson, Benedict. *Imagined communities*. Londen: Verso, 1991.

Andries, Simon. 'Herdenking WOI mag geen misbruik maken van doden.' *De Standaard*, 9-3-2013: p. 50.

--- 'Onze pralines zijn meer dan platte commerce.' *De Standaard*, 15-3-2013: p. 32.

Ashplant, Timothy G., Graham Dawson, Michael Roper. *Commemorating war. The politics of memory*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2004.

Auwera, Sigrid Van der. *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields. Een beknopt overzicht van 25 staten*. S.p.: Steunpunt Buitenlands Beleid, 2008.

Bacelle, Lisa. 'Britse prins Philip op speciale Last Post.' *Het Laatste Nieuws*, 4-10-2013: p. 17.

--- 'Frontlijn op Wereldefgoedlijst?' *Het Laatste Nieuws*, 2-12-2013: p. 14.

Bervoet, Dries. 'Bourgeois verdedigt beleid rond WOI.' *De Tijd*, 26-1-2013: p. 7.

Beyen, Marnix. 'A parricidal memory. Flander's memorial universe as a product and producer of Belgian history.' *Memory Studies*, 5 (2012): p. 32-44.

Boeck, Ann De. 'Herdenking Eerste Wereldoorlog is te Vlaams.' *De Morgen*, 26-1-2013: p. 7.

Boone, Marc. *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*. Gent: Academia Press, 2007.

Boudewijns, Tom. *Mijn motorreis naar de Eerste Wereldoorlog*. S.p.: Van Ierland, 2008.

'Bourgeois verdedigt beleid rond WOI.' *De Tijd*, 26-1-2013: p. 7.

Chielens, Piet e.a. *De laatste getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*. Tielt, Lanno, 2006.

Clarke, Peter, Anne Eastgate. 'Cultural capital, life course perspectives and Western front battlefield tours.' *Journal of Tourism and Cultural Change*, 9 (2011): p. 31-44.

Clemens, Kim, Simon Andries. 'WOI-herdenking is geen Vlaamse kermis.' *Het Nieuwsblad op Zondag*, 10-3-2013: p. 15.

- Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). Verslagbundel van de workshops.* Brussel: Projectsecretariaat en FARO, 2012.
- Debaeke, Siegfried. *Oud ijzer. De frontstreek bedolven onder levensgevaarlijke oorlogsmunitie.* Brugge: De Klaproos, 2010.
- Debeer, Bart, Steven Slos. *Onder ogen zien. Gids naar de slagvelden van Wereldoorlog I.* Gent: Borgerhoff & Laberigts, 2012.
- Defoort, Eric. 'De rest is geschiedenis' *De Standaard*, 7-4-2012: p. 45.
- Degrande, Wim, Patrick Goossens. *Verstild en versteend. Relicten uit de Eerste Wereldoorlog.* Leuven, Davidsfonds, 2007.
- Deneckere, Gita. 'De terugkeer van Lisa Simpson.' *De Standaard*, 11-4-2012: p. 20.
- Driessche, Wouter Van. 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog.' *De Standaard*, 12-11-2011: p. 24.
- Dujardin, Dieter. 'Wordt frontstreek werelderfgoed?' *Het Laatste Nieuws*, 31-10-2009: p. 37.
- Dunkley, Ria e.a. 'Visiting the trenches. Exploring meanings and motivations in battlefield tourism.' *Tourism Management*, 32 (2011): p. 860-868.
- 'De geschiedenis is geen fictiereeks.' *De Tijd*, 25-1-2013: p. 6.
- 'Geschiedenis is meer dan herinneren.' *De Standaard*, 25-1-2006: p. 50.
- Goethals, Maarten. 'Van wie is de Grote Oorlog?' *De Standaard*, 8-12-2012: p. 17.
- De Grote Oorlog. Om nooit te vergeten.* Brussel: Toerisme Vlaanderen, 2013.
- De Grote Rede. Nieuws over onze kust aan zee. De Grote Oorlog en de zee.* Oostende: Vlaams Instituut voor de Zee, 2013.
- Halbwachs, Maurice. *Het collectieve geheugen.* Leuven: Acco, 1991.
- 'Herdenking Eerste Wereldoorlog is te Vlaams.' *De Morgen*, 26-1-2013: p. 7.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger. *The invention of tradition.* Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Humbeeck, van Hubert, Walter Pauli. 'Wat Vlaamse regering wil doen met WOI, doet ons vrezen voor het ergste'. *Knack*, 12-2-2013.
- Iles, Jennifer. 'In remembrance: the Flander poppy.' In: *Mortality: promoting the interdisciplinary study of death and dying.* Londen: Roehampton University, 2008: p. 201-221.
- Kansteiner, Wulf. 'Finding meaning in memory. A methodological critique of collective memory studies.' *History and Theory*, 41 (2002), p. 179-197.
- Limburg 1914-1918. Kleine verhalen in een Grote Oorlog. Inspiratiegids.* Hasselt: provincie Limburg, 2012.
- Lorenz, Chris. *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis.* Amsterdam: Boom, 2008.
- Lowenthal, David. *The heritage crusade and the spoils of history.* Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

- De maatschappelijke rol van de geschiedenis. Historici aan het woord.* Brussel: Koninklijke Vlaamse academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2010.
- Maes, Mark. 'Strijd met Ieper om herdenking Grote Oorlog.' *De Standaard*, 1-3-2013: p. 35.
- Maes, Steven. 'We verzilveren de dood.' *De Standaard*, 12-11-2012: p. 21.
- Masterplan. Herinneringspark 2014-18.* S.p.: Vlaamse Overheid en Onroerend Erfgoed, 2012.
- McGrattan, Cillian. *Memory, politics and identity. Haunted by history.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Meire, Johan. *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper.* Tielt, Lannoo, 2003.
- Migneault, Fracine, Isabella la O', Maarten Van Alstein. *Oorlogsherdenking herdacht.* Brussel: Vlaams Vredesinstituut, 2010.
- Moens, Barbara. 'De grote oorlogsindustrie' *De Tijd*, 8-12-2012: p. 12.
- Nath, Giselle, Maarten Van Alstein. *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog.* Leuven: Acco, 2012.
- 'Nieuw bezoekerscentrum voor herdenking wereldoorlog.' *De Standaard*, 27-2-2008: p. 64.
- Noppe, Annelien. 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog. Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018).' Afstudeerscriptie Universiteit Gent, 2013.
- Nora, Pierre. 'Between memory and history. Les lieux de mémoire.' Vert. Marc Roudebush. *Representations*, nr. 26 (1989): p. 7-24.
- Overzicht goedgekeurde projecten in kader van Impulsprogramma 100 jaar Grote Oorlog (infrastructuur).* Brussel: Toerisme Vlaanderen, s.d.
- Rosenzweig, Roy, David Thelen. *The presence of the past. Popular uses of history in American life.* Ney York: Colombia University Press, 1998.
- Rosoux, Valerie, Laurence van Ypersele. 'The Belgian national past : between commemoration and silence.' *Memory Studies*, 5 (2012): p. 45-57.
- Schaepdrijver, Sophie De. *De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog.* Antwerpen: Houtekiet, 2013.
- '1914-2014: een vraag bij het herdenkingsjaar.' *Knack*, 1-1-2014: p. 35.
- Schoeters, Staf. *De Grote Oorlog, toen en nu. WOI in monumenten en begraafplaatsen.* Leuven: Davidsfonds, 2011.
- Schrauwen, Griet. 'WOI was geen zinloze oorlog' *Knack*, 1-1-2014: p. 16.
- Sels, Geert. 'Kermis aan het front.' *De Standaard*, 12-3-2013: p. 18.
- Steen, Gudrun. 'Iedereen wil geld voor WOI.' *Het Laatste Nieuws*, 8-10-2010: p. 15.
- 'Geld herdenking WOI eindelijk verdeeld.' *Het Laatste Nieuws*, 11-12-2010: p. 39.
- 'Strijd om subsidies voor herdenking WOI.' *Het Nieuwsblad*, 17-11-2010: p. 59.

- Tilmans, Karin, Frank van Vree, Jay Winter. *Performing the past. Memory, history and identity in modern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.
- Toerisme +. *Ethisch en meerstemmig herdenkingstoerisme. 100 jaar Grote Oorlog*. Brugge: Westtoer, 2013.
- Toeristisch marketingplan 100 jaar Grote Oorlog*. Brussel: Toerisme Vlaanderen, 2012.
- Toeristische valorisatie van erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek met het oog op 100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*. Brussel: Vlaamse Overheid, 2008.
- Tosh, John. *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of modern history*. Harlow: Longman, 1999.
- Vanhooren, Ronny. '100 jaar Grote Oorlog doet toerisme boomen.' *Het Nieuwsblad*, 13-9-2012: p. 22.
- 'Koop een steen van de Ijzertoren.' *Het Nieuwsblad*; 13-11-2012: p. 24.
- Vercauteren, Gregory. 'Publiek, politiek of middenveld. Van wie is de Eerste Wereldoorlog?' *Vlaams Parlement*. Brussel: Vlaams Parlement, 2013.
- Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijkse leven*, 114 (2013): p. 341-350.
- Voorbij de mythen. De Grote Oorlog toen en nu. Beleidsadvies over 100 jaar Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen en Nederland*. Brussel: Commissie Cultureel Verdrag Vlaanderen – Nederland, 2013.
- Wever, Bruno De, Gita Deneckere. *Geschiedenis van België*. Gent: Academia Press, 2010.
- Wydooghe, Benedict. 'Van de Last Post naar de Lost Past.' *De Standaard*, 10-11-2012: p.44.

Websites

- 'Goedgekeurde projecten Impulsprogramma 100 jaar Grote Oorlog 2012'. *Impulsprogramma 100 jaar Grote Oorlog*. Toerismevlaanderen.be. 28-3-2014
<<http://www.toerismevlaanderen.be/Impulsprogramma100JaarGroteOorlog>>.
- 'Mélanie Bost' *Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*. Cegesoma.be. 28-3-2014 <http://www.cegesoma.be/cms/melanie_nl.php>.
- 'Welkom bij het CEGESOMA'. *Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij*. Cegesoma. 28-3-2014 <http://www.cegesoma.be/cms/index_nl.php>.
- 'Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog' *Departement Internationaal Vlaanderen*. Vlaamse Overheid. 8-5-2014 <<http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>.
- 'De instelling. Missie en werkveld.' *ADV.N*. 16-5-2014 <<http://www.advn.be>>.
- 'Over BIE' *projectgroep BIE*. 16-5-2014 <<http://www.bienet.be/over-bie>>.

'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog: de herdenking als hol vat' MO. 2/6/2014

<<http://www.mo.be/artikel/honderd-jaar-eerste-wereldoorlog-de-herdenking-als-hol-vat>>.